

részleteket s azokkal annyira félrevezeti a bizottságot, hogy ez jelentésében azt állítja, miszerint már az első Emsbe küldött sürgönyben annak a kívánságnak a tolmácsolására utasították Benedettit, hogy a király járuljon hozzá a herceg lemondásához és biztosítsa arról Franciaországot, miszerint jövőre nem fogja ugyanezt a jelöltséget megengedni. Erre a csak 12-én, a herceg lemondásának közlése után elküldött sürgönyből vett idézetre támaszkodva mondja a bizottság: »Látjuk tehát, uraim, miszerint a kormány az incidens kezdetétől fogva annak utolsó fázisáig lojalisán mindig ugyanazt a célt kívánta elérni.«

Utolsó kérdésük: remélhetnek-e szövetségeseket? Igazságszeretetről és nemzetek sorsával játszó emberek felelősségéről csak némi fogalommal bíró embernek arczába kergeti a vért Gramont válasza: »Azért voltam kénytelen a bizottságot megvárakoztatni, — úgy mond — mert az osztrák és olasz nagykövet látogatását kellett fogadnom. Reményilem, hogy ezek után nem fog a bizottság több kérdést intézni hozzám.« Ezt merte válaszolni az az ember, a ki annyira tudta a szövetségesek utáni reménykedés hiu voltát, hogy nem is tett komoly lépést azok biztosítására s úgy az osztrák kormány, mint az olasz külügy-minister ismételt kategorikus kijelentéseiből tudta, miszerint velük való szövetségről szó sem lehet.

Ismétlem, mindez egészen felesleges cselekedet volt; az illetőket siralmasan jellemzi, de befolyást az eseményekre nem gyakorolt. Elkerülhetetlenné vált a népek nagy erőpróbája, a nagy leszámolás. A koczka el volt vetve, az államférfi munkája befejeztetett. Most már a hadvezér s a fegyverben álló nép következett. A döntést a német nép nagyobb fizikai, szellemi és erkölcsi ereje s mindenekfelett jobb hadi szervezete hozta meg. De hogy ez a nemzet így felszabadítva, így egyesítve, így szervezve dobhatta a döntés pillanatában egész erejét a végzet serpenyőjébe, az első sorban annak a nagy államférfinak műve volt, a ki közpályájának első kezdetétől fogva a jós előrelátásával, a természetvizsgáló hideg, bonczoló eszével, a lángész magas szárnyalásával és titáni energiájával s a hazafi izzó honszerelmével szentelte ennek a nagy czélnek egész életét.

NAGY PÉTER CZÁR ÉS II. RÁKÓCZI FERENCZ SZÖVETSÉGE 1707-BEN

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS

DR. MÁRKI SÁNDOR

R. TAGTÓL

(Felolvasatott a II. osztály ülésén 1913. évi márczius hó 10-én)

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1913

I. A magyar-lengyel szövetség terve.

Lengyelország 1700 óta, mint a dán, szász, orosz szövetség tagja, nyílt háborúban állt *XII. Károly* svéd királylyal. A fiatal varég a dánokat a travendali békében már 1700 augusztus 18-án kiugrasztotta a szövetségből, az oroszokat pedig november 30-án a narvai döntő csatában megverte s másnap megadásra kényszerítette. *Agost* lengyel király és *Péter* orosz czár a birseni találkozáson, 1701 februáriusában, szorosabbra fűzték szövetségöket, melynél fogva a svéd tengerpartból Livland és Esztland Ágostnak, Ingermanland és Karelia pedig Péternek jut, ha elfoglalhatják. Kevéssel azelőtt, 1700 november elsején, meghalt *II. Károly* spanyol király s öröksége miatt egész Európa várta a német-francia háború kitörését. *II. Rákóczi Ferencz* úgy vette észre,¹⁾ hogy *I. Lipót* császár *XIV. Lajos* ellen a német-római birodalom egész erejével akarja fölvenni a küzdelmet, míg a francia király ezzel szemben az északi háború dolgát a császár hatalmának nagyobb lekötése végett akarta egybekapcsolni a spanyol örökösödési háború ügyével. Ágostot egyelőre *XII. Károlynál* erősebbnek s jobban használhatónak tartotta; hogy tehát meg ne sértse, nem adta meg a svéd királynak azt a pénzbeli segítséget, a mit azelőtt atyjának, *XI. Károlynak* fizetett. *Du Héron* főfeladata abban állt, hogy mind a két északi királyt bizonytalanságban tartsa. Ágost király — a hogy *Rákóczi* tudta — egyenesen szövetséget ajánlott *XIV. Lajosnak*, ha a svéd királylyal kibékíti. A francia-szász szövetség tervezetét a meghatalmazottak Versaillesban 1700 december 15-én s a titkos záradékot 27-én alá

¹⁾ *Rákóczi énéletrajza* (magyar fordítás), 152.

is írták: ¹⁾ XIV. Lajos azonban 1701 május 5-én megszakította a tárgyalásokat, ²⁾ mert Ágost király akadékoskodott, sőt Riga ostromát is abbahagyta, a mit különben az orosz segítség megkésése miatt tett.

1701 júniusában azonban *XII. Károly* váratlanul átkelt a Dűna folyón, a szász hadat csekély erejével megtámadta s a lithvániai zavargások és a nemzeti párt élén álló *Sapichák* meghívására egyenesen Lengyelországot fenyegette. ³⁾

Gróf *Bercsényi* Miklós ezekben a válságos időkben kért oltalmat és menedéket *Ágost* királynál, ki őt a kamalduliak bjelyanei kolostorában ⁴⁾ 1701 július elején fogadta is. A magyar menekült arra kérte, hogy *egy korona alatt egyesítse Magyar- és Lengyelországot*, Erdélyt azonban hagyja meg *Thökölynek*. Az egyesült két állam, Franciaországgal szövetségbe, Európa egyensúlyát biztosíthatná. A király olyasmit válaszolt, hogy, ha rendbe jön a svédekkel, talán fegyvert fog a császár ellen. ⁵⁾ *Bercsényi* július 14-én egy emlékiratban bővebben is kifejtette fölfogását, mely azonban — *XIV. Lajos* szerint — csupán a lengyel királyt érdekelhette, mert egyedül csak neki kedvezett. ⁶⁾ Négy nappal az emlékirat benyújtása után, július 18-án, 7000 svéd hárommannyi orosz-lengyel szövetségesen győzött: s ettől fogva *Ágost* főtörekvése nem egy új korona megszerzése, hanem a réginek megtartása volt. *XII. Károly* szándékait *Radziejovszky* primáshoz, ⁷⁾ a lengyel rendekhez és *Jablonovszky* Szaniszló krakói várnagyhoz, a lengyel fővezérhez intézett levelei ⁸⁾ elég határozottan megmutatták.

¹⁾ Közli *Legrelle*, La diplomatie française et la succession d'Espagne IV. 241—245.

²⁾ U. o. 247.

³⁾ U. o. 152—153. és *Zaluskinál*, Epistolae, III. 7—14., 18—23. 1701 januárius 27. és márczius 13.

⁴⁾ *Rákóczi* életrajzában (I. 211.) Bialát írtam, minek megigazítását, egyebekkel együtt, *Thomašivsky* lengyel történetírónak (Századok, 1912. 118.) köszönöm.

⁵⁾ *Du Héron* XIV. Lajoshoz. *Thaly*, *Bercsényi*, II. 364—366. Említi *Legrelle*, La diplomatie française et la succession d'Espagne, IV. 306.

⁶⁾ *Thaly* id. h. II. 366—380.

⁷⁾ 1701 július 30. *Zaluskinál*, Epistolae, III. 46—47.

⁸⁾ Augusztus 16. U. o. 48—49.

Du Héron francia követ már is arra gondolt, ¹⁾ hogy ha *Károly* a lengyel királyt csakugyan letéteti, a köztársaság olyan királyt válasszon, a ki a francziákkal tart s a fölkelő magyaroknak segítséget ad. A varsói események, a szászok ellen való zavargások ²⁾ sejtteni engedték, hogy erre nézve megvan a hajlandóság s hogy a császár barátsága nem lengyel, hanem szász érdek. Mindamellet a versaillesi kormány augusztus 29-én még azt remélte, hogy *Ágost* sem bánná, ha valamelyik *Szobieszky* herceg az elégületlen magyarok hívására a Kárpátokon átkelne; ³⁾ sőt nagy pénzsegítséget ígért neki, ha Magyar- vagy Csehországban megtámadja a császárt. ⁴⁾ *Ágost* még december 24-én is biztatta *Du Héron*t, hogy — ha megfelelőnek találja, — aláírja a francia szerződést, ⁵⁾ mely valóban előnyös lett volna rá nézve és nagy sikerrel biztatta, hiszen 30.000 főnyi hadsereg ellátására ígért pénzbeli segítséget. Mivel azonban a svéd király győztesen nyomult előre, *Ágost* király félt, hogy két tűz közé szorul, ha a császár ellen fordul, holott nincs hadserege és nincs választófejedelemsége, mely francia pénzen hadat állítson ki. ⁶⁾ Így történt, hogy az egyességet 1702 januárius 16-án nem a francia királlyal, hanem a *császárral* kötötte meg s azt márczius 11-én ratifikálták is. ⁷⁾

Ennek három természetes következése lett. A magyar elégületlenekre nézve az, hogy más királyjelöltet keressenek. A *svédekre* nézve, hogy teljes erővel Nagy-Lengyelországra vessék magukat s a szász-lengyel hadakat ne hagyják egyesülni a németekkel. S a *francziákra* nézve, hogy most már a svédeknek ajánljanak szövetséget.

Rákóczi, a ki az osztrák fogságból 1701 november 16-án Lengyelországba menekült, *Bercsényi*vel már november végén fölkereste *Radziejovszky* Mihály bíbornok-prímást. A primás, úgy látszik, a *Szobieszky*-fiúkra figyelmeztette, a kik közül — hír

¹⁾ Augusztus 11. XIV. Lajoshoz. *Thaly*, *Bercsényi*, II. 383.

²⁾ Augusztus 30. *Zaluskinál*, III. 43—60.

³⁾ *Legrelle*, III. 269.

⁴⁾ November 3. XIV. Lajoshoz. U. o. 271.

⁵⁾ *Du Héron* XIV. Lajoshoz. U. o. 272.

⁶⁾ *Rákóczi* önéletrajza, 153.

⁷⁾ *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen*. IV. 640. *Legrelle* IV. 272.

szerint — valamelyiket lengyel királylává akarta tenni. A svéd király eleinte *Szobieszký* Jakabra gondolt; a magyarok tehát, ha *Magyar- és Lengyelország személyes uniója* meg nem valósulhatna, ennek testvérei: Konstantinos és Sándor közt választhattak volna. Du Héron jelenlétében tartott értekezletükön *Konstantinos* mellett nyilatkoztak, a kinek támogatását a korona főtábornokától (*Jablonszkytól*) és tábornokától (*Potocky Félix-től*), sőt más lengyel uraktól is remélték. *Du Héron* nemcsak őt, hanem testvérét, Sándor herceget is figyelmébe ajánlotta urának.¹⁾ *XIV. Lajos* csakugyan nem bánta volna, ha az elégületlenek egy hatalmas, gazdag, hírneves lengyel főurat vinnének be királynak, pl. a krakói várnagyot (*Jablonszky Szaniszló herceget*), vagy — ha öregsége miatt vonakodnék — a fiát.²⁾ Valószínű, hogy sem ő, sem *XII. Károly* nem látta volna szívesen, ha a két ország két testvérnek, de egy családnak uralkodása alá kerül.

Károly az 1702. esztendő tavaszán a lengyel köztársaság követségét Grodnóban fogadta, de feleletet csak Varsóban akart adni. Május 15-én a császár hadat izent *XIV. Lajos*nak s így a francia izgatás is erősebb lett a császár szövetségével, Ágost királylával szemben. *XII. Károly* május 24-én már Varsóból adta ki híres manifesztumát, mely szerint nem a lengyelek, hanem királyuk ellen harcol s azonnal békét köt velök, a mint Ágost helyett más királyt választanak. Szavának azzal adott súlyt, hogy *Kliszovnál* július 18-án szétverte a kétannyi lengyel-szász³⁾ sereget s elfoglalta, százezer tallér erejéig megsarcolta *Krakót*. Kijelentette, hogy ha ötven esztendeig kell is várnia, itt marad, míg a királyt meg nem fosztják trónjától. Minisztere, *Piper*, hiába fejtegette, hogy míg idegen földön hasztalanul pocsékolja erejét, a Balti-tengernél levő tartományai az osztrák kezére jutnak; s hiába figyelmeztette, hogy a béke után, a melyet *II. Ágost* kért tőle, saját hadserege is sóhajtozik.

Ágost ügyét nemcsak a lengyelek, hanem a külföldiek is

¹⁾ *Du Héron* jelentése 1701 december 1. *Thalynál*, *Beresényi*, II. 421.

²⁾ *XIV. Lajos Du Héronhoz* 1702 márczius 2. U. o. 435—436. *Legrelle*, IV. 308. *Századok*, 1912. 127. Az öreg (68 éves) *Jablonszky* azonban már 1702 április 2. meghalt (*Siebmacher*, *Wappenbuch*, IV., 14. sorozat, 57.).

³⁾ *Sarauw*, *Die Feldzüge Karls XII.*, 96—105.

reménytelennek tartották. Menekülése után *XIV. Lajos* a császáriak megtámadására hajlandó királyt szeretett volna látni a lengyel trónon. Az összes külföldiek közül *Rákóczit* tartotta a leginkább megfelelő és legkivánatosabb jelöltnek, de semmiképen sem látta valószínűnek, hogy a dolog sikerüljön.¹⁾ Ágost király azonban megbizonyosodván róla, hogy *Du Héron* francia követ a nemzeti párt kezére jár, a forradalmiakat, az ő letételére törekvőket pártolja és a császár ellen a magyar elégületleneket betörésre bátorítja, őt 1702 november 10—11. éjjelen elfogatta, majd az országból kiutasította.²⁾ Helyét a svéd követ, *Jean Louis Dussou*, marquis de Bonac, történelmi nevén *De Bonac* örgróf foglalta el, a ki Varsóban is a svéd-francia-magyar érdekeket képviselte s a változásokban nem kis része volt.³⁾ *Du Héron* ösztönzésére *XIV. Lajos* ugyanakkor határozta el, hogy külön követet küld Moszkvába s a czárt a svédekkel való háborúja abbahagyására és a császár megtámadására fogja ösztönözni. *Baluzenek* azonban, a ki diplomatikai küldetéseket már azelőtt is végzett Magyar- és Lengyelországban, az egész 1703. esztendőben oly kevés dolga akadt Moszkvában s az orosz-francia szövetség megkötésére oly kevés reménye volt, hogy uralkodója már július 10-én visszahívta, mire 1704 februáriusában haza is indult s Moszkvába csak 1711-ben tért vissza.⁴⁾

Időközben, 1703 elején, *XIV. Lajos* *Károly* svéd királyt is biztatta, hogy nagyobb területen harcoljon. Titkos követe, *Spaar* báró útján, évi 600.000 tallért ajánlott neki, ha a császárral tartó brandenburgi választót (a még el nem ösmert porosz királyt) *Pommerániában* megtámadja, — sőt 800.000 tallért ígért, ha betör a szász választófejedelembébe vagy Magyarországba.⁵⁾ Ez utóbbi annál fontosabb, mert *Rákóczi* februárius 15-én⁶⁾ már

¹⁾ *XIV. Lajos Du Héronhoz* 1702 augusztus 24. *Legrelle*, IV. 315.

²⁾ *Századok*, 1912. 193.

³⁾ *Mémoire du marquis de Bonac sur les affaires du Nord de 1700—1710*. *Közl. Ch. Schefer* a *Revue d'histoire diplomatique*-ben, 1889. 388—401.

⁴⁾ *Guichen*, *Pierre le Grand et le premier traité Franco-Russe*. 44—51., 59.

⁵⁾ 1703 februárius 8. kelt követutatisása: *Legrelle*, IV. 295.

⁶⁾ Ekkor és nem június 15. kelt *Rákóczi* levele, mintahogy *Rákóczi* életében (I. 255. jegyz.) magam is írtam. A cs. és kir. udv. könyvtár auto-

Kliniecze érkezett a betörésre szánt hadak közé s *Bercsényi* csapatait is odavárta.

Lengyel urak szintén támogatták törekvéseit¹⁾ s ő maga márczius 17-én már 5700-ra becsülte a fölkelni akaró magyarok számát.²⁾ A fölkelés ügyében bement Ilyvóba, *Bercsényi*t pedig Varsóba küldte, hogy *Bonac* útján az első szükségletekre 41.000 tallért szer ezzen, a miből 6000 a magyarországi szerbek megnyerésére kellene. Az elégületlenek arra számítottak, hogy *XIV. Lajos* az általános-békébe Magyarországot is belefoglalja s 2—3 hónap mulva 3—400.000 tallérral segíti meg a fölkelést, sőt többet is ad, ha a császárnak nem tudnának eléggé ellenállani. Nem titkolták, hogy a lengyel uraknak vagy a csehországi francia-bajor hadtestnek közreműködésére számítanak. Biztak a törökök jóindulatában és abban, hogy *Thököly* visszatérhet Erdélybe.³⁾

Azonban *XII. Károly* pultuszi győzedelme (1703 május 1.) után a magyar elégületlenek sem bízhattak a lengyel urak támogatásában. Nagy-Lengyelországban is megalakult a confederatio Ágost ellen, ki Thornba húzódott vissza; s a lengyel uraknak a szomszéd Magyarország baja helyett a magukéval kellett törődniök.

Rákóczi 1703 június 16-án ilyen körülmények közt hagyta oda Lengyelország vendégszerető földjét, hogy egy maréknyi sereg élén kísértse meg hazája fölzsabadítását. Ágost királylyal már magyar földről tudatta fölkelése okait s mély tiszteletéről biztosította.⁴⁾ De történelmi munkájában⁵⁾ nem érezhetett őszinte tiszteletet olyan király iránt, a kit vallástalannak, istentelennek, élvezethajhászonak tartott. Szemére lobbantotta, hogy gyö-

graph-gyűjteményéből (LXII. 7.) fac-similjét, a melyen a datum világosan olvasható, Kluch József közli az Erdélyi Múzeumban, 1913. 41—43.

¹⁾ Csakhogy ennek a támogatásnak értékét *Thomasiivsky* nagyon leszállítja: *Századok*, 1912. 122—127.

²⁾ De *Bonachoz*. *Legrelle*, IV. 309—310.

³⁾ *Bercsényi XIV. Lajos*hoz június 15. U. o. 310. Ebben a levélben nincs nyoma, a mit *Rákóczi* állít emlékirataiban (23 l.), hogy a bajor választófejedelem magyar királyságát már most szóba hozta volna.

⁴⁾ 1703 július 9. *Polenáról* írt levele tulajdonképen válasz Ágostnak június 13-án kelt, de elégetett levelére. *Thomasiivsky* a *Századokban*, 1912. 196—197.

⁵⁾ *Rákóczi* önéletrajza, 216.

nyörködik a királyi nagyzásban és gógben, lakomákat, színjátékokat, táncmultságokat rendez, finom borba temeti gondjait, nők után szaladgál s a férjektől elrabolja feleségeiket. Másrészt azonban elősmerte, hogy pazarlásában is nemeslelkű; megnyerő a modora, nyájas és jóságos. A trón magaslatáról leszállva, alattvalói barátjának s velök egyenlőnek mondja magát. Mégis boldogtalan, mert jóságával nem nyerhet meg és nem kötelezhet le annyit, a mennyit magától elidegenít és a mennyi ellensége van. Az egyik elcsábított hitvese, a másik borközi állapotban elkövetett sértései, a többi hitszegése, a törvények megsértése, pazarlásai, botrányos élete stb. miatt haragszik reá.

A császári követ már 1703 szeptember 6-án tiltakozott ama segítség ellen, a melyet a lengyel urak adtak magyar fölkelőknek, mire Ágost szeptember 9-én visszarendelte a segélyhadakat s mindenkit eltiltott a magyarok megsegítésétől.¹⁾ Azonban ugyanakkor önmaga is eladott 2000 puskát *Szeniavszkynak* — a magyarok számára.²⁾ Pedig *XIV. Lajos* Rákóczit nagyatyjának, Erdély egykori uralkodójának, Francia- és Svédország hajdani szövetségeseinek törvényes örököse gyanánt tekintette és számára olyan válogatott csapatot akart szervezni, a mely magva legyen a magyar seregnek s a császárt hátban fenyegetse.³⁾ Ágost király, mint szomszéd, Bécsben följánlotta közbenjárását a császár és a magyarok közt,⁴⁾ s arra is vállalkozott, hogy a császár segítségére öt száz ezredet küld a Szepességbe;⁵⁾ egyúttal azonban Rákóczinak is följánlotta közbenjárását.⁶⁾

Mindez épen akkor történt, mikor *Kaminszky* *Petrónius* a fejedelem megbízásából *Radziejovszky* primásnál, a svéd-párt fejénél járt, hogy tanácsát kérje a magyar-ügy jelen helyzetében. A lengyel köztársaság és a svéd király segítségének kieszközölését kérte tőle. Semmitmondó felelettel a primás későbbre ígért kedvező választ. De a francia követ szerint semmi sem kedve-

¹⁾ Mindkettőt közli *Zaluski*, *Epistolae*, III. 543—545.

²⁾ *Cygnaeus*, *Bidrag till de Nordeuropejska historia*, 190.

³⁾ *XIV. Lajos* megbízólevele *Pierville* számára 1703 november 12. *Legrelle*, IV. 311—312.

⁴⁾ *Whitworth* *Hedges*nek 1704 januárius 12. *Simonyi*, I. 98.

⁵⁾ U. ó januárius 16. U. o. 104.

⁶⁾ U. ó februárius 27. U. o. 152—153.

zőbb a magyarokra nézve, mint az, a mi most történik Lengyelországban.¹⁾

Az történt, hogy a varsói confoederatio 1704 februárius 14-én elhatározta²⁾ és április 19-én végre is hajtotta *II. Ágostnak a trónról való letételét.*³⁾ Az interregnum kimondása a trónkövetelőknél egész sorát zúditotta a köztársaság nyakára. A lengyelek első sorban dicsőséges királyuknak, *Szobieszky* János királynak fiára, Jakabra, majd — mikor őt és bátyját, Konstantinost *II. Ágost* mindjárt az interregnum kihirdetése után elfogatta,⁴⁾ — *Szobieszky* Sándorra gondoltak, a kinek jelöltségét a svéd király is pártolta. Némelyek magának *XII. Károlynak* megválasztása, Svéd- és Lengyelország személyes uniója mellett kardoskodtak. Ministerének, *Pipernek* tetszett az a terv, hogy mindakét országon a *Vasák* uralkodjanak. De magának *Károlynak* nem tetszett. Mert mit csináljon ő, a protestáns, ebben a katolikus országban? S hogyan boldoguljon ő, a majdnem korlátlan uralkodó, ilyen fejtelten köztársaságban?⁵⁾ A bizonytalanságnak ebből az idejéből való »*A lengyelek miatyánkja*«, ez a latin kortesvers,⁶⁾ a melynek eleje fordításban ilyenformán hangzik:

Könyörögve kérünk téged,
Alázattal hajtunk térdet,
S kérünk: nézd földi országod',
Dicséreted' ha kívánod.
Válassz királyt te minékünk,
Kiért régen epekedünk,
Van elég trónkövetelő,
De legjobb a harezkedvelő.

¹⁾ De Bonac XIV. Lajoshoz 1704 februárius 27. Cygnaeus, 200.

²⁾ Mémoires sur les dernières révolutions de la Pologne. (Rotterdam, 1710.), 476. l. Jaroehowski, Dzieje Panowania Augusta II. 476.

³⁾ Thomasivsky a Századokban 1912. 198.

⁴⁾ Darvay Ferencz Buday Istvánhoz, 1704. márczius 1. Ezért a lengyelek, még a szászok jóakarói is, a svédekkel fogtak kezét a szászok ellen és *Szobieszky* Sándort Varsóban meg akarják koronázni. Az egész lengyelség rettenetes indulattal készül megbosszulni a királyfiak esetét. A szászok segítséget kérő követét a muszka a határon várakoztatja. Arch. R. I. 210.

⁵⁾ L'avisse-Rimbaud. Histoire universelle, VI. 790.

⁶⁾ Másolata a dési gymnasium Urbarium című kötetében.

Lubomirszkyt add minékünk
S koronázd meg, esedezőnk;
Mert bizony ő jó katona
És őseri nevét hona,
Király nélkül ha maradunk,
Megesappan a mi vagyonunk
S végre semmit sem bírhatunk.
De hogyha őt nem választod,
Adj egy lengyelt, egy Piasztot!
Eszedbe se jusson a svéd;
A németnek jogát se véd.
S ne védj bajort, se badenit,
Mert idegen az mindenik!
De a ki a fajtánkbeli,
A lengyel nép azt tiszteli...

A versben ajánlott *Lubomirszky* Jeronim a korona nagy-hetmanja volt. A bajorok *Miksa Emánuel* választófejedelemet, XIV. Lajosnak egyik szövetségesét s a magyar trónnak is jelöltjét, továbbá *Fülöp Lajos* neuburgi herceget; a badenin *Lajos Vilmos* badeni örgrófot értették, ki most a francziák és bajorok ellen küzdő német birodalmi sereg parancsnoka volt. Szóba jött *Lipót József* lotharingiai herceg is. Mások *Pienaziek* János sieradzi vajdát, »a legokosabb nemes« ajánlották. Emlegették *Bourbon-Conté* Ferencz Lajos franczia herceget és *II. Rákóczi* Ferenczet is,¹⁾ a ki épen ezekben az időkben rendelte el, hogy megvizsgálják és megtérítsék azokat a károkat, a melyeket a Munkács és Árva közt lakók az utóbbi három esztendőben a lengyeleknek okoztak.²⁾ Azonban *De Bonac* franczia követ, a mennyire tőle telt, mindent elkövetett, hogy Rákóczit lebeszélje erről a képtelen gondolatról, a mely eltértené tulajdonképeni feladatától. A császár, ki szabadulni óhajt ilyen alkalmatlan ellenségtől, bizonyára nem segítené őt ebben a tervében s bizalmatlanságot keltene maga iránt nemcsak a mostani, hanem a helyébe választandó lengyel királynál is, a mi rá nézve nagyon káros volna. S már ekkor valóban oly leveleket kapott a fejedelemtől, a melyekből örömmel látta,

¹⁾ Cygnaeus, 225. Jaroehovsky, II. 458. Thomasivsky a Századokban, 1912. 199.

²⁾ Rákóczi utasítása Platthy Sándor részére 1704 május 5. Liptóvármegye levéltárában.

hogy épen nem gyönyörködik abban, a mit ebben az ügyben barátai írtak neki s hogy hazája szolgálatát minden más dolognál többre becsüli.

Ezt a követ 1704 április 4-én jelentette XIV. Lajosnak.¹⁾ Azonban valamikor, április 19-e után,²⁾ Rákóczit *Radziejowsky* primás egy bizalmas emberével mégis értesítette az interregnum kihirdetéséről. A fejedelemnek a svéd királyhoz küldött követei, *Rádai Pál* és *Okolicsányi Pál*, útközben sok lengyel úrral érintkeztek s a »*Recrudescunt*« írója, *Rádai*, kétségkívül érdeklődést tudott kelteni Rákóczi iránt, a ki oly dicsőségesen harczolt a szabadságért. Voltak tehát, a kik a nagy Báthory István lengyel király kései unokáját szívesen látták volna a trónon. *Bonac* francia követ valóban már februárius 20-án elfogadhatónak tartotta *Conti* herceg és *Rákóczi* jelölését. *XIV. Lajos* azonban márczius 13-án azt felelte, hogy a zavarok *Conti* megválasztásával Lengyelországban nem szűnnének meg; abban pedig kételkedett, hogy a lengyelek megválaszszák Rákóczit, mert akkor támogatniok kellene a magyar ügyeket. Valószínűnek tartotta, hogy mint lengyel király Rákóczi nem törődne annyit a magyarok holdogulásával,³⁾ holott neki nagyon is érdekében állt, hogy inkább ezzel törődjék s a császár ellen harczoljon. A francia király tehát elejtette jelöltségét, a svéd pedig *Piasztot*, lengyel urat akart lengyel királynak. Mindamellett a szász *Wackerbath* intette a bécsi kormányt, hogy most ne tárgyaljon a békéről Rákóczival, mert azt hiszik, hogy ő a varsói conföderationnak egyik királyjelöltje. Az a terve — úgymond⁴⁾ —, hogy *Magyar- és Lengyelországot egyesítse*, a mi francia befolyásra mutat. Híresztelték, hogy a magyarok közül titokban már sokan hódoltak neki mint királynak s hogy a lengyelek egy része szintén szeretné trónra ültetni, mert így a személyes unióban egyesülő két királyság sokkal hatalmasabb volna.⁵⁾ *Patkul* május 31-én

¹⁾ Cygnaens, 226—227.

²⁾ Rákóczi (Emlékiratai 57—58. l.) úgy emlékezett, hogy ez 1703 október vagy november havában történt.

³⁾ Cygnaens, 225.

⁴⁾ *Wackerbarth* jelentése 1704 márczius 8. Tört. Tár. 1882. 350.

⁵⁾ *Hamel—Bruyninx* jelentése a hollandi kormányhoz márczius végén. *Simonyi*, Angol dipl. iratok, I. 226.

már azt jelentette Oroszországnak, hogy a szövetségzett rendek a magyarországi Rákóczi fejedelemnek ajánlatokat tettek a lengyel korona elfogadása iránt, mire ő Ágost királyhoz fordult, küldene hozzá valakit, hogy megtudja, miben áll ez a dolog. *Patkal* szerint a császár és szövetségesei arra a gondolatra jöhetnek, hogy előmozdítsák ezt a tervet, a mely véget vethetne a magyarországi zavaroknak.¹⁾

A februárius 14-i határozat óta a külföldi diplomaták is hallottak erről a szándékról, nem oly meglepő tehát, ha *Radziejowsky* primás azt izente Rákóczinak,²⁾ hogy a királyválasztásra ő és *Labomirsky* koronai maréhall a svéd király tudtával minden módon szavazatokat gyűjtenek számára és ha ő maga sem ellenzi, megválasztatják Lengyelország királyának. Sok őszinteség semmi esetre sem volt szavaiban, mert a bajor választót s a neuburgi és a lotharingiai herceget is megbiztatta a koronával. Rákóczi azonban saját hazája szabadságát nem akarta cserben hagyni egy idegen ország koronájáért s a maga hasznáért; a jelöltetést tehát nem fogadta el s ezt a primásnak is megizente.³⁾

Mivel *Szobieszky* Sándor sem akarta jelöltetni magát, XII. Károly *Lescinszky* Szaniszló poseni vajda megválasztását kívánta. »Nagyon fiatal még«, — ellenkezett a primás. »Egyidős velem«, felelt a lengyelek legyőzője, a ki még csak 22 esztendő volt.⁴⁾ S a primás — egy osztrák lap⁵⁾ tudósítója szerint — azonnal csináltatni kezdett számára egy ezüstkoronát.⁶⁾ Egy professzor pedig röpiratot nyomtatott érdekében, mire ugyanaz a lap azt javasolta, hogy írjon egy másik critico-historico-moralis-disputatiót is, és bizonyítsa be benne, hogy sok ember élt ezen a világon, a kinek neve i betűre végződik, de semmit sem értek, mint pl. *Radziowsky*, *Lescinsky*, *Ragozky*. XII. Károly azonban Varsóban, hol maga is megjelent 1704 július 12-én

¹⁾ *Thomašivsky* a Századokban, 1912. 772.

²⁾ Rákóczi emlékiratai, 58.

³⁾ Rákóczi emlékiratai, 58. *Thaly*, *Beresényi*, III. 110—112.

⁴⁾ *Lavisse—Rimbaud*, VI. 790.

⁵⁾ *Európ. Fama* 1704., 51—53.

⁶⁾ Ez a korona nem ezüstből, hanem színaranyból csakugyan elkészült. Ágost király ugyanis a régi koronázó-ékszereket biztonságba helyezte s így újakat kellett csináltatni. (*Neueröffnete Histor. Bilder-Saal*, VII. 215.)

mindössze 56 nemesnek szavazatával Leszcinszkyt csakugyan megválasztotta Lengyelország királyává s ő kiáltott először vivatot, semmit sem törődve a belzi *Jeruzalsky* tiltakozásával.¹⁾ A svéd katonák örökösége mellett lefolyt választásnak a svéd királyhoz küldött magyar követ, *Ráday Pál* is szemtanúja volt.²⁾ Lengyelország és Litvánia rendjei, a szandomiri confoederatio tagjai, a landshuti táborban július 28-án tiltakoztak a trónfosztás ellen,³⁾ Ágost király pedig Szaniszlót már augusztus 31-én elűzte Varsóból. XII. Károly erre azzal felelt, hogy szeptember 13-án az ilyvói táborban újra elösmerte királynak Leszcinszky Szaniszlót, mert tudja róla, hogy szereti hazája nyelvét, törvényeit, alkotmányát, szokásait; ⁴⁾ de — bár Ágostot Szászországba szorította — *Radziejowszky* primás mindenképen halogatta pártfogoltjának megkoronázását. 1705 április 7-én biztosította a primás Szaniszlót,⁵⁾ hogy a krakói palatinusságban senki sem gondol a confoederatióra, s inkább várják a szászokat, mint a svédeket. A belzi palatinus (Szeniavszky) Brzezanban, a kijovi (Potocky József) Sztaniszlóvban (mint Ágost hívei) laknak. Szaniszlót nyíltan kéri, higgye el, hogy nem mindenki őszinte barátja, a ki mondja, hogy uram, uram! Junius 26-ra mégis kitűzte a koronázó országgyűlést; de Ágost mindenkit eltiltott a megjelenéstől, s június 10-én a pápa is edictumot intézett a bíbornok ellen.⁶⁾

II. A magyar-lengyel-svéd szövetség terve.

Ágost király a koronázás megakadályozására hamarjában 8000 embert küldött *Paikul* tábornok vezetése alatt Varsó alá, azonban *Nieroth* svéd tábornok 3500 embere ezt a sereget szétverte s vezérőket is elfogta.⁷⁾ A szétfutott követek tehát visszazállingóztak Varsóba, s folytatták az üléseket; a primás azonban

¹⁾ Europäische Fama, 1704. XXVI. 137.

²⁾ Ráday naplója, Rákóczi-tár, I. 401.

³⁾ Eur. Fama, 1704. XXVI. 127—140.

⁴⁾ Załuski, Epistolae, III. 605—606.

⁵⁾ 1705 április 7. U. o. 621.

⁶⁾ U. o. 646.

⁷⁾ Paikul XII. Károly Stockholmban 1707 márczius 31. lefejeztette.

nem jelent meg köztük. Ekkor Károly, hogy véget vessen a huzavonának, *Reinskild* tábornokot tizenhárom ezreddel Nagy-Lengyelországban hagyva, a sereg többi részével Varsó alá ment. A confoederatio félt a pápai átoktól és attól, hogy Péter czár haddal jön Ágost megsegítésére. Károly azonban tűzzel-vassal fenyegette meg a papokat, ha kihirdetik az interdictumot; az oroszokra nézve is megnyugtatón törekedett az urakat; a primás pedig felhatalmazta az ilyvói érseket, hogy helyette ő koronázza meg Szaniszlót, a mi végre október 4-én meg is történt. Ösmeretlenül maga XII. Károly is jelen volt az ünnepségen.¹⁾

A szandomiri confoederatio október 11-én tiltakozott a koronázás ellen s ugyanaznap a svéd biztosok jelenlétében egy szandomiri követ a varsói országgyűlésen kikelt azon adók ellen, a miket a svéd segítség fejében kell fizetniök.²⁾ «Ha barátaink — kérdezte, — miért bánnak velünk oly kegyetlenül? Nem első eset, hogy az országok szomszédaiknál keresnek segítséget; de azért fordulnak hozzájuk, hogy megmeneküljenek s nem azért, hogy kirabolják őket. A francia király is megmenti az elesett magyar szabadságot, de ezért semmit sem kap Rákóczi fejedelemtől, sőt inkább ő maga segíti pénzzel.» «Hogy a francia király pénzt és népet ad Rákóczinak — jegyezte meg erre egy osztrák lap,³⁾ — az nem az ő szöke haja miatt történik, hanem azért, mert ellensége az Ausztriai Háznak, melynek — mint örökös ellensége — azzal akarja a legnagyobb kárt okozni, hogy egyik lázadás után a másikat támogatja.» Egy memorandum ⁴⁾ körülbelül erre az időre, októberre tervezte a *svéd-lengyel-magyar ligát* is, a mely Erdélyt Rákóczi öröklött fejedelemségének ösmerné el; de ezt a tervet a svédek nem fogadták el. Ellenben november 28-án XII. Károly a lengyel köztársasággal csakugyan megkötötte a békét, melynek értelmében Ágostot rá kell venni, hogy lemondjon a trónról és megtérítse a svédeknek és a lengyeleknek okozott károkat. Megszűnik minden confoederatio, mely Svédországra nézve sérelmes és ilyeneket jövőre nézve

¹⁾ Histor. Bildersaal, VII. 210—215.

²⁾ Eur. Fama, 1705. XLII. 410., 415. A bíbornok kevéssel ezután, október 31-én meghalt.

³⁾ Europ. Fama, u. o. 416.

⁴⁾ U. o. 1705. XLIII. 477—484.

a lengyel királyok ellen sem szabad kötni. A császár ellen mindaddig harcolnak, míg teljes kárpótlást nem ad. A svédek az országban helyőrségeket tarthatnak és újonczozhatnak. A svéd hadak szállítására a tengeri kikötőket szabadon hagyják. A Sapieha-család visszanyeri javait és méltóságait. A litván és lengyel protestánsoknak vallásszabadságot biztosítanak.¹⁾

A béketárgyalások alatt *Agost* király az oroszok táborába, Grodnóra ment, hol őt Péter császár fényesen fogadta. A király tanácsüléseket tartott az odagyűlt 44 főúrral, hogyan védekezzenek a svédek ellen. Megerősítették minden pontjában azt a védő- és dacz-szövetséget, melyet tavaly az oroszokkal kötöttek s ezt *Agost* király december 18-án szentesítette.²⁾ Maga a császár megígérte, hogy a míg a háborút be nem végzik, két millió rubellel segíti *Agost*ot és saját költségén 12.000 embert tart oltalmára; addig pedig, míg az asztracháni lázadás elnyomása végett távol lesz, egész lithvániai hadseregének parancsnokává *Agost* királyt tette, de *Ogiley* altábornagyot és *Menesikoff* herceget rendelte melléje.³⁾ Még udvarának egy részét is otthagya, ő maga azonban *Golovin* gróf főkancellárral másnap (december 19.) hazaindult s áprilisa vagy májusra ígérte visszatérését.⁴⁾

Agost lengyel főtábornoka, *Denhoff* Szaniszló gróf, a szandomiri confoederatio elnöke, az igazságos és hősiességű lelkülete miatt annyira tisztelt Rákócziórt innen (Grodnóról) kért elégtételt azért, hogy egy lengyel földesúr falujának, a máramarosi Kosownak⁵⁾ feldúlásával a hegyi rablók 170.000 lengyel forintnyi kárt okoztak.

A szász-lengyel-orosz sereg ellen *XII. Károly* már 1706 januárius 8-án megkezdte újabb hadjáratát⁶⁾ s *Fraustedtnél* februárius 13-án legyőzte *Agost* hadait, mire Grodno alól a császár visszarendelte *Ogiley* seregét s Kijev alatt készült ellenállásra.

¹⁾ Bilder-Saal, VII. 216—217.

²⁾ Załuski, Epistolae, III. 755—757. Cursor ordinarius, 1706. 4. sz.

³⁾ 1706 januárius 23. Grodno. U. o.

⁴⁾ Cursor ordinarius, 1706. 3. sz.

⁵⁾ Ez a hajdani Kaszó, mely valahol Sugatag, Kalinfalva stb. táján feküdt. Csánki, Magyarorsz. a Hunyadiak korában, I. 449.

⁶⁾ Stromberg ekkor már Krakó alá érkezett a svédekkel s másnap átkelt a Visztulán, Cursor, 1706 januárius 13., 7. sz.

Januárius 28-án *Agost* király is odahagyta Grodnót s februárius 5-én Varsóban, márczius 12-én pedig Krakóban fogadta a lengyelek hódolatát.

Bay Mihály és Pápay Gáspár ebben az időben (1706) januárius 31-én) Baksciszterájban Musztafa agának, a tatár khán vezérnek nyíltan megmondták,¹⁾ hogy a császárnak az oroszokkal kötött szövetsége és az oroszok erejének növekedése nagy veszedelemmel fenyegeti a tatár és a török nemzeteket. Hiszen Moldva, Havasalföld, Rácország, Albánia, Bulgária és Görögország, melyek az oroszokkal egy valláson vannak, a töröktől azonnal elállanak, mihelyt az oroszok és szövetségeseik benyomulnak területükre. A török tehát legjobban tenné, ha megelőzné a dolgot s most támadná meg az oroszokat, mikor a svédek hadakoznak ellene. A svédek, törökök, tatárok egyesülten szétrothathatnák az orosz birodalmat s a békekötésben annak sok tartományát megszerezhetnék. Rákóczi idáig is rajta volt, hogy a vele barátságos svéd király meg ne béküljön az oroszokkal; s *XII. Károly* még kitaróbban folytatná küzdelmét, ha az oroszokat a törökök is megtámadnák. — Ugyanakkor Pápay János és Horváth Ferencz Konstantinápolyban a császár megtámadására a portát azzal izgatták, hogy Magyarország leigázása után a császár a czárral egyesülve akarja elfoglalni a török birodalmat. Mivel azonban a czárt mostan az északi, a császárt pedig a spanyol örökösödési háború köti le, legjobb volna, ha a porta a svédekkel szövetkezne s velök egyesülve küzdené ki Magyarország szabadságát, mely esetben Magyarország bástyaként védené Törökországot Oroszország ellen. Ha Lengyelország új királya, Szaniszló érdekében *XII. Károly* az oroszok ellen indulna, a lengyel király a magyarokat a császár ellen erélyesen támogathatná.²⁾ Újabb emlékiratukban³⁾ már egyenesen a török-orosz háborút sürgették. Bizonyosnak tartották, hogy Oroszország le akarja igázni Lengyel- és Svédországot, mire szárazon és vizen egyszerre támadja meg Konstantinápolyt. Emlékiratuk szövege sok tekintetben egybe-

¹⁾ Bay és Pápay naplója. Századok, 1873. 605—607.

²⁾ 1706 márczius 23. emlékirat. Feldzüge des Pr. Eugen, VIII. 30—31.

³⁾ Április 23. U. o. 31.

vág *Maubois* volt francia hadbiztosnak, majd Rákóczi titkárának Starhemberg Guidó, Schlick és Schönborn előtt tett nyilatkozatával,¹⁾ mely szerint Franciaország a czárt török háborúval akarja lekötni, hogy a svéd király — Brandenburg s Dánia támogatása mellett — betörjön Sziléziába s ezzel a magyar fölkelők mozdulatait megkönnyítse. *Maubois* szerint a züllő Franciaország a magyarokat és lengyeleket olyan nagy szövetséggel biztatja, melyben több németbirodalmi fejedelemmel együtt Velence is részt venne. Ijesztgették a bécsieket azzal is,²⁾ hogy a törökök az oroszokkal kibékülnek s azután közös erővel szabadítják föl Magyar- és Erdélyországot. A közös felszabadítás Oroszországra nézve mindenesetre kívánatosabb lett volna, mint ha Magyarország egyenesen a törökök védelme alá helyezkednék; mert ha ez megtörténék, teljesednék *Bethlen* Miklós 1704. évi jóslata,³⁾ hogy »Jaj Ausztriának, Velencének, Muszkországnak, Lengyelországnak és Németországnak! Jaj, avagy csak bizony nagy és talán megorvosolhatatlan baj!»

Mindezek a híresztelések azonban nagyrészt onnan származtak, hogy nem ösmerték *Rákóczi* felfogását, mely tudni sem akart a török protectióról, a mint ezt portai ügyvivőinek működése is eléggé bizonyította. Fölkelését mindenesetre a francia segítségben bízva kezdte s ezt a segítséget határozott szövetségben akarta biztosítani; de másrészt az északi hatalmak támogatásában és szövetségében is bízott. Nem Ágost vagy Szaniszló királyok, hanem általában véve Lengyelország s ennek az első esetben orosz, a második esetben svéd szövetségesei barátságát kereste. Tapasztalván pedig, hogy a »poseni vajda« ügye ma jobban áll, *Fierville*t április 21-én oly tanácssal küldte Ágosthoz, hogy most már Magyarország koronájának elnyerésére törekedjék, Lengyelországról pedig mondjon le a vajda javára, mely esetben a svéd király ellenségéből jó barát lesz. Törjön be Ágost Sziléziába s foglalja el ezt a gazdag tartományt, azután pedig egyesüljön a magyar confoederatio hadaival. Felhatalmazást kért Ágosttól, hogy javaslatát a svéd királylyal is közölje.⁴⁾

¹⁾ A *Maubois*-val 1706 deczember 9. fölvett jegyzőkönyv. U. o.

²⁾ Sutton *Stepney*nek 1706 januárius 13. *Simonyi*, II. 350—351.

³⁾ *Bethlen* Miklós, Olajágot viselő Noé galambja. 15. pont.

⁴⁾ *Szalay*, Magyarország tört. VI. 390—391.

A fejedelmet bosszantotta, hogy Ágost nem válaszolt több leveleire,¹⁾ ellenben »a poseni vajda« (most már Rákóczi szemében is »Szaniszló király«) *Raviczban* július 15-én hintót küldött *Ráday* Pál elé, a kit hozzá és a svéd királyhoz talán ugyanebben az ügyben indított.²⁾ A mikor arról értesült, hogy a svéd király Ágostot magában Szászországban akarja megtámadni, megizente Szaniszlónak,³⁾ hogy szívesen egyesül vele, ha XII. Károly is megsegíti. Magyarország kétségtelenül elválík Ausztriától s más királyt választ, ha a lengyelek és a svédek szövetkeznek vele. A svéd király kéz alatt egyenesen hozzá utasította a sziléziaiakat s mint a protestánsok érdekében kötött néhány béke kezese ígérjen nekik oltalmat. *Signavszky* tábornok valóban mindent elkövetett, hogy Rákóczi pénzt és legénységet kapjon XII. Károlytól⁴⁾ s hogy kap is, elég valószínűnek látszott. A svéd király ugyanis augusztus 16-án egyesült *Reinskild* tábornok seregével, a hónap végén Szilézia határáig nyomult előre, szeptember elsején pedig benyomult Szászországba. A czár *Dolgorucky* herceg útján nagyon elkésve kérte Ágostot, hogy ne kételkedjék benne, mert a multkor is csak azért vonta vissza seregét, hogy azt kiegészítse, növelje; most pedig már közeledik vele az ellenség kiűzésére. A császár is elkésve küldte követét, *Zinzendorf* ministert a svéd királyhoz.⁵⁾ A német birodalomnak ezt a megtámadását — egy angol diplomata szerint⁶⁾ — elkerülhette volna, ha idején békét köt a magyarokkal. Bécsben széltére beszéltek, hogy ez a betörés Franciaország tudtával, a magyarok érdekében történt. Kevés megnyugvást keltett ottan a svéd követnek az a kijelentése, hogy királya nem akarja bántani a császár birtokait, hanem — mint szeptember 5-én kelt manifestumában hangoztatta⁷⁾ — Ágost királylyal szemben, Lengyelország egységének helyreállítása

¹⁾ Rákóczi *Graffey* svédországi francia követhoz 1706 június 2. U. o. 391.

²⁾ *Szalay* u. o. 391.

³⁾ Rákóczi *Lesesinszky*hez 1706 augusztus 4. U. o. 391—392.

⁴⁾ *Zinzendorf* jelentése 1706 augusztus 12. *Feldzüge des Pr. Eugen*, VIII. 34.

⁵⁾ Szeptember 4. kelt varsói hír. *Cursor*, 75. sz.

⁶⁾ *Stepney* levelei *Harley*hoz és *Cardonell*hez szeptember 8. *Simonyi*, III. 232—234.

⁷⁾ *Stepney* *Harley*hoz szeptember 15. U. o. 237.

érdekében támadta meg Szászországot.¹⁾ Az angolok félték, hogy betörése újabb bonyodalmat okozhat.²⁾ ellenben Rákóczi panaszkodott, hogy XII. Károly még mindig nem lép ki semleges-ségéből. Pedig maga József császár is beösmerte, hogy — különösen a svédeknek beütése óta — kívánatos volna kibékülnie a magyarokkal,³⁾ kik Szilézián keresztül szerettek volna összeköttetésbe jutni a svédekkel. A császár erejének megosztása némiképen így is javukra vált.

A császár nem adhatott segítséget Ágostnak, mert a francziák és magyarok amúgy is elfoglalták; azt pedig semmi esetre sem óhajtotta, hogy a czár Szilézián át Szászországba nyomuljon szövetségesének megsegítésére.⁴⁾ Azt sem remélhette, hogy XII. Károly Lengyelországnak Ágost és Szaniszló között való megosztása alapján kötne békét. Az *Altranstädtben* szeptember 24-én megkötött béke szerint Ágost elösmerte Szaniszlót Lengyelország és a litván nagyhercegség törvényes királyának, de élet-hosszig maga is viseli a királyi címet. Az orosz szövetségről lemond, a svédek ellen hozott országos határozatok semmisen, az elfogott Szobieszky Jakab és Konstantinos más elfogott lengyel urakkal és svéd katonákkal együtt visszanyerik szabadságukat: ellenben Patkul tábornokot Ágost más orosz tisztekkel s az elfoglalt svéd zászlókkal és ágyúkkal, valaminőt a lengyel korona ékszereivel együtt kiszolgáltatja. A svéd hadsáknak Szászországban téli szállást ad, a protestáns vallásúakat nem háborgatja s a császárt, Angliát és Hollandiát ráveszi, hogy a béke föltételeinek teljesítéséért jót álljanak.

XII. Károly a békét október 13-án, Ágost pedig 20-án aláírta, de egyelőre mindketten titokban tartották. Így történt, hogy II. Ágost és Menesikof herceg október 29-én Kálisnál még mint szövetségesek győztek a svédeken s Péter czár drezdai követe, *Dolgoruky* Vaszilij csak egy hónap mulva tudta meg, mi történt Altranstädtben. Ágost akkor is tagadta a dolgot, Károly azonban november 26-án közzétette s december 3-án már Rákóczi is megküldte Beresényinek a pontozatokat.

¹⁾ Harley Stepneynek, szeptember 28. U. o. 240.

²⁾ Szeptember 17. Szalay, VI. 392.

³⁾ Stepney Harleyhoz, szeptember 22. U. o. 243.

⁴⁾ Bilder-Saal, VII. 230—231.

Ha Ágost rabja volna a svédek — mondta *Rákóczi*¹⁾ — nem csodálná, hogy ilyen békességre lépett; de így, megvallja, nem fér eszéhez ily gyalázatos cselekedete. Egyébiránt csoda-e, ha Isten elhagyja azokat, kik őt is elhagyták? — «Igazán, volt egyszer egy király! — gúnyolódott Beresényi is.²⁾ — Adam primus homo volebat esse Deus, et factus est asinus». Nem is értette,³⁾ a kálisi csata előtte volt-e a békének, vagy utána? Ha előtte, miért verekedtek? Ha utána, miért ratifikálta? A fejedelem azután felvilágosította,⁴⁾ hogy a béke megkötése és jóváhagyása még a harc, de a közzététel végzetes napjai előtt lévén, «a lelkiösmeret csak rávitte a jó Augustus királyt a harezra és azután publikáltatta dicséretes traktáját». Helyeselte, hogy Beresényi azt antimoniumhoz hasonlította, mégis úgy találta, hogy orvosságnak sem igen válik be; de rajta lesz, hogy élhessen vele. Deczember 2-án valóban követséget küldött Szaniszló lengyel és Károly svéd királyokhoz, hogy őket a szász-lengyel háború befejezése, az altranstädti béke megkötése alkalmából üdvözölje.⁵⁾

Rákóczi szerint⁶⁾ az Ausztriai Ház Magyarországot a császári korona gyöngyének s a lengyel korona kulcsának tartja. II. Ágostot is azért támogatta, hogy semmit se érjen Magyarország a lengyel szomszédsággal. Az orosz czárnak szintén ezért küldött német tiszteket. Az altranstädti békéből a császárnak az a haszna, hogy Ágost lengyel királyból egyszerű szász választófejedelem lett s így a császári hatalom növekedett, holott a bajor választó száműzetése következtében a birodalmi rendek szabadságai úgyszólván bukófélben vannak. A csatatéren nyert győzelmei még jobban veszélyeztetik Európa hatalmi egyensúlyát. Hogy tehát hatalma még nagyobb ne legyen s Ágost se tehessen kísérletet koronája visszaszerzésére, *Svéd- és Lengyelországok szövetségesen Magyarországgal*. Ha a svédek segítséget küldenek a császáriak ellen,

¹⁾ Archivum Rákócziánium, I. 653.

²⁾ 1706 deczember 7. U. o. V. 333.

³⁾ Deczember 12. U. o. V. 342.

⁴⁾ Deczember 17. U. o. I. 657.

⁵⁾ Követutasítása Szalaynál, VI. 392.

⁶⁾ A Nemz. Muzeum kézírataiból közölte Szalay, VI. 391—396.

V. ö. Archiv für aesterr. Geschichte, XLIV. 448—454.

De ha a svéd mégis kijön: elvállalja-e a fejedelem a királyságot? Mert nekem az kell, hogy *akkor* ember legyen mellettem. »Csak meglegyen a szövetség! — felelt Bercsényi. — Két hónapig meg nem esz bennünket, azután pedig megfelelünk neki!«

A czár nem értette, mit jelent a két hónap. Megütközött rajta s elfordult. Bercsényi azonban kimagyarázta magát: »Ha (a francia) megtartja ígérését, a szövetségre mindjárt reá áll.«¹⁾ A czár megjegyezte, hogy »E szerint, ha ránk jön a svéd s a francia nem segít nekünk, hát nem segít; de ha nem segít is, csak ellenünk ne legyen!« Majd hirtelen elhatározással mondta: »Jó, jó! Most mindjárt megírjuk (a szövetséglevelet) s azután hitelesítjük.«

Bercsényi beírta a nap sikerével. »Igazán szerencsés szerdán volt!« írta a fejedelemnek. Úgy hitte, hogy a mai bizalmas beszélgetés után jobban tudna alkalmazkodni a czárhoz és többet is elérhetne nála. A szerződés szövegének leírása és hitelesítése azonban szeptember 14-én szerdán még nem történhetett meg s azt szombatra, 17-ére halasztották. Még mindig félt, hogy valami változtatást tehetnek benne.²⁾ Azonban nem tettek, sőt a czár szeptember 4/15. már értesítette is a fejedelmet,³⁾ hogy kedvesen fogadta Bercsényi útján küldött üdvözetét, megengedte, hogy az ő ministereivel tárgyaljon s mivel kedvére való szerződésben állapodtak meg, a követeket most elbocsátja s reméli, hogy a fejedelem a szerződést mielőbb megerősíti. Leveleinek napjáról (szeptember 4/15.) keltezte a szerződést és azt 17-én Bercsényi csakugyan átvette, hogy a fejedelemhez hazavigye. Ebből a nagy titokban tartott szerződésből egyelőre a beavatottak is csak annyit tudtak meg, a mennyit Vetésy szeptember 21-én följegyzett. Ezek a következők:⁴⁾

¹⁾ A szöveg homályosságát Thaly (Arch. R. V. 450.) azzal magyarázza, hogy a titkos jeleket csak a tökéletlen vagy hiányos másolatból kellett fölloldania.

²⁾ Arch. R. V. 449. »Nem könnyű consequentiát csinálhatni.«

³⁾ Pismja i bumagi, VII. 72—73. A czár hír szerint (Cursor, 78.) 15-én akart elutazni s másnap el is utazott.

⁴⁾ Vetésy iratai közt van francia nyelven az állítólag szeptember 21-én megkötött szövetség hét főbb pontja, melyből az itt 3—7. szám alatt közlöttek az eredetiben a 3—7-nek felelnek meg. (Fiedler, I. 67—68.)

1. A czár ő felsége Erdélyország fenséges fejedelmével mindenkorra *védő- és dacszövetséget* köt.

2. Ha a nevezett fenséges fejedelmet Lengyelország királyának választják meg, a czár ő felsége sem hadi, sem politikai ügyekben semmit sem tesz az ő hozzájárulása nélkül; s a czár ő felsége hadseregének ő a második parancsnoka, távollétében pedig főnöke.

3. A czár ő felsége szövetséget köt a legkeresztényibb király ő felségével és a bajor választófejedelem ő magasságával s kéri a nevezett legkeresztényibb király ő felségét, fogadja el a közbenjárást közte s a svéd király és Szaniszló király közt; a mi, ha sikerül, a czár ő felsége egész erejével rajta lesz, hogy a bajor választófejedelem jusson Magyarország trónjára.

4. A czár ő felsége a nevezett magyar királyságot pártfogásába veszi és veendi s ezt megsegíti 20,000 — lovas és gyalog — katonából álló sereggel, a melyet saját költségén tart és saját tábornokai vezényelnek; a mellett a fenn nevezett fenséges fejedelemnek 400,000 tallér pénzbeli segítséget ad.

5. Nevezett fölség minden lehetőet elkövet, hogy a rácok odahagyják a császár pártját és hogy a moldva- és az oláhországi vajdák ne nyujtsanak segítséget a császárnak és ne fogadják be országaikba az ő felsége ellen fölkelőket; ellenben kiadják összes javaikkal együtt azokat, a kiket már védelmökbe fogadtak.

6. Ő felsége Lengyelország királyának megválasztatván, köteles magával vinni udvartartását; kárpótlásul a czár ő felsége a maga legjobb csapatait küldi Magyarországra és szerencsétlenség esetében havonként 60,000 tallért fizet ő felségének.

7. Ő felsége iránt való kedvezésből szabadon bocsátja az ilyvői püspököt.

VIII. Bercsényi követségének hazatérése.

Montméjan atya, a varsói missionarius-rend főnöke, *Torcy* francia külügyminister megbízásából értesítette Bercsényit, hogy a svéd kiegyezett a császárral s megindult Lengyelország felé. Bercsényi azt felelte, hogy ezt ő előre látta, s elgondolta, hogy ha a svéd király a birodalomban a Bourbon-ház javára

nem tesz valamit, az Ausztriai Ház — a svédnek támadásától félve — mindenképen kiegyezik vele. Sőt — a mint hallotta — a czárt is sürgette, hogy szövetkezzék a császárral a magyarok ellen s ő közbenjár, hogy kibékülhessen a svédekkel; ha pedig nem békülhetne ki, akkor egyesül a czár, s egyesült erővel bánnak el a svédvel. Tett már a császár ilyen ígéretet Ágost királynak is és a czár nagyon hajlott a dologra. Így megtörténhetett volna, hogy ha a svéd egész erejével vissza nem jön Lengyelországba s teljesen el nem hagyja a francia pártot, a czár összeharcolhatta volna Magyarország ügyeit. Ez az ország idegen országból nem kaphat katonai segítséget; a muszkákat is túrníe kellett volna vagy kellene. Ilyen veszedelemben a legokosabb az volt, hogy a magyarok megnyerjék maguknak a czárt, a ki ezzel megmutatja, hogy Franciaország barátságát többre becsüli a császárnál. A béke kimunkálása tehát s a vele járó haszon, melylyel a császár kecségtette magát, mostan már a legkeresztényibb királyt illeti, olyan biztosítékkal, a melyet a lengyeleknek és a magyaroknak adhat vagy adni kíván.

Mínthogy ennek kimunkálására idő kell, legjobbnak látta, hogy a már előzetesen kitűzött királyválasztást olyan időre halaszták, a mikorra a francia királyt mindenről teljesen tájékoztatják; mert ha ez másképp történik, nagy baj lett volna belőle. A czár akkor szövetséget köt a császárral, betör a Sziléziában szét-szórt svédekre, a mínthogy már meg is indította ellenök hadait; vagy pedig valamely, a francia érdekekkel kevesebbet törődő lengyelnek királylyá választása alkalmat és okot adott volna a svédnek, hogy abba hagyja a birodalomban az Ausztriai Ház ellen tervezett dolgait. Mindez sokat ártott volna a francia királynak, azonban a most megkötött magyar-orosz szerződés megakadályozta. Ha — miként *Bezenval* augusztus 29-én írta Rákóczi fejedelemnek — a svéd-osztrák egység megtörtént, — a svéd nem vádolhatja a magyarokat s nem mentheti magát a francia király előtt, hogy szárdékaiban a muszkák vagy a magyarok meggátolták; sőt kitűnt, hogy egyáltalán nem akart kedvezni a francia érdekeknek.

Az a kérdés, mi jót várhat Magyarország a császárral kibékült svéd királytól? Nagy ellenmondás van *Bezenval* leveleiben. Augusztus 11-én azt írta Rákóczi fejedelemnek, hogy a svéd király sokkal inkább hajlik az Ausztriai Házzal való szakításra és háborúra, mint a békés kiegyezésre; a svéd sereg egy részét pedig *Löwenhaupt* tábornok vezetése alatt Lengyelországba küldi, míg a másik, nagyobb rész, a királylyal együtt, a császár örökös tartományaiban marad.

Jól meg kell fontolni, hogy a svéd király vagy Németországban marad s előmozdítja a francia király érdekeit; vagy pedig, azoknak mellőzésével, visszatér Lengyelországba s teljes erejével folytatja a háborút az oroszok ellen. Ha az előbbit teszi, akkor a Varsóban a czár és a magyarok közt kötött szerződés bizonyára tetszik a svéd és a francia királyoknak. Be fogják látni, hogy közös ügyekre nézve ez a legjobb. Ha pedig az utóbbi történik, a francia király legalább elősmeri, hogy a magyarok a legjobb akarrattal és szándékkal szeretnék előmozdítani javát, melytől az övék is függ.

Berecsényi hazatérése után — végzi levelét Montméjan¹⁾ — a fejedelem külön követet küld a francia királyhoz, hogy a most kötött szerződést alaposan megösmertesse vele. Úgy kötötték meg, hogy elég oka legyen a francia királynak az orosz és a svéd béke ügyében való közbenjárásra; és hogy kitűnjék belőle a magyaroknak, lengyeleknek és a czárnak a császárral ellen való szövetsége. Az egész azon a kötelezettségen alapul, hogy a czár minden erejével segíti azt, a kit a francia király magyar királylyá jelöl ki. S ha a béke meglesz, a svédnek is erre kell törekednie.

A svéd azonban nem erre törekedett, hanem azon volt, hogy visszaültesse trónjára *Szaniszlót*, kinek pártja *Wisznio-wiecky*, *Lubomirsky*, *Smigelsky* és mások csatlakozásával is erősödött; másrészt pedig hogy megbosszúlja *Hainecke* orosz tábornok embertelenségét, a melylyel az ő szászországi táborozása idejében a Szaniszlóhoz szító nagylengyelországi városokat, *Raviczt*, *Kálist*, *Lesznót* (*Lissát*) stb. elhamvasztotta s lakosaikat levágta, vagy a moszkvai fogságba küldte. Így »a hadviselés érdekében«²⁾ járt el, hogy azon a területen az átvonuló svédek eleséget, födelet, nyugalmat ne találjanak. Mindez azonban csak nehezítette, de nem gátolta volna meg előnyomulásukat. Ennek hathatósabb akadálya lett volna, ha még mielőtt *XII. Károly* a *Visztulához* érkezik, a *lublini országgyűlés*, a czár kívánsága szerint, kimondja az interregnumot s Rákóczit mindjárt meg is választja királynak.

Ennek előmozdítása végett a czár még szeptember 10-én (augusztus 30.), *Szениавszky* pedig szeptember 17-én útlevelét adott *Nedeczkynek*,²⁾ hogy *Lublinban* tárgyaljon az urakkal.

¹⁾ Latinul közli *Fiedler*, I. 68—69., francziául némileg bővebben u. o. 70—72.

²⁾ A czár saját neve és pecsétje alatt kelt útlevelét oroszul és latinul,

Bercsényi mostan már — vasárnap, szeptember 18-án¹⁾ — maga is elbucszott a czártól, a ki még aznap (szeptember 7/18.) a hadsereghez indult. A czár Blomeben megszemlélte *Mencsikoff* 20,000 főnyi seregét, mely alkalommal egy magyarnak gondatlanságából húsz ház elégett, de a czár a lakosok kárát részben megtérítette.²⁾ *Mencsikoff*nak az volt a feladata, hogy a Szászország felől 56,000 emberrel közeledő *Szaniszló* királyt feltartóztassa és vele, ha lehet, még *Bercsényi* jelenlétében megütközzék.³⁾

Varsóban tartózkodásának utolsó napjaiban *Bercsényi* két jelentést is küldött a fejedelemnek. Az egyiket saját ungvári embere vitte, a másikat pedig jaraszlói jószágigazgatóhoz, *Missina* Mihályhoz küldte előre, hogy urához, a fejedelemhez juttassa. *Szieniavszky* főtábornok *Bercsényi*, a kujaviai püspök, a litvániai kincstárnak s a korona kardhordozója tiszteletére igen fényes búcsúlakomát adott⁴⁾ s másnap, szeptember 20-án,⁵⁾ Varsót odahagyván, együtt mentek Latowiczba, hol a lengyel koronai sereg táborozott.⁶⁾

Bercsényi még Varsóban meghagyta *Nedeczky*nek, *Klobusiczky*nak és *Rádainak*, hogy *Belzyczé*ben (*Lublintól* keletre) várjanak reá. *Klobusiczky* és *Rádai* nem a *Visztula* balpartján haladtak, mint ő és *Nedeczky*, hanem a jobbparton s *Pulawynál* akartak átkelni, hogy *Lublinba* jussanak. Azonban az oroszok, a svédektől tartva, Varsó felé úsztatták a *Pulawynál* és *Kazimérnál* levő kompokat; tehát a balparton folytatták útjokat s *Nedeczky* csak egymaga ment be *Lublinba*. Azonnal jelentkezett

Szieniavszkyé pedig lengyelül a *Nedeczky*-lt.-ban 383. és 384. sz. alatt, *Nedeczky*nél 232. l.

¹⁾ Legalább terv szerint aznap. Arch. R. V. 450.

²⁾ Varsói tudósítás szeptember 21-ről. Cursor, 80. sz.

³⁾ Krakói tudósítás szeptember 21-ről. U. o. 78. sz.

⁴⁾ U. o. 78. sz.

⁵⁾ Varsói tudósítás szeptember 21-ről, u. o. 80. sz. A hírlap szerint nem igen örvendezhetett annak, ahogy a czár elbocsátotta, mert reményeiben csalódott, mivel ő csak nyilvánosan akarta előadni javaslatait, a mit azonban a czár és *Mencsikoff* herceg nem engedett meg. Így megsemmisült a külön követség gyümölese és dísze, minthogy a czár nem akarja pártolni a lázadókat s nem akar beleelegyedni ügyeikbe, a mi bizonyára roppant csalódást okoz a lázadók főnökeimél.

⁶⁾ Krakói tudósítás szeptember 28. Cursor, 81. sz.

a köztársaság vezető embereinél. Figyelmeztették ugyan, hogy a gyűlést *Lublinból* a biztosabb *Ilyvóra* teszik át, de hangosan emlegették *Rákóczi* iránt való hajlandóságukat, sőt erősen unszolták *Nedeczkyt*, hogy tegyen javaslatot a szövetségre nézve, a melyet ők maguk akarnak felajánlani a fejedelemnek. *Nedeczky* — úgy látszik szeptember 23-án — kirándult a nem messze eső *Belzycére*, hogy jelentést tegyen *Bercsényinek*. Magával vitte az eperjesi postamestert is, a ki a fejedelemtől levelet hozott a főtábornok számára. *Bercsényi* nem kételkedett a lengyelek őszinteségében. Azzal az utasítással bocsátotta vissza *Nedeczkyt*, hogy tartsa meg az urakat jó ügyekezetekben s javasolja nekik, hogy a kujaviai püspököt — kinek irt is ebben az ügyben — vagy más emberöket küldjék követségbe a fejedelemhez, s tárgyaljanak vele úgy a lengyel-magyar szövetségről, mint a biztos háború, vagy pedig a jó béke előkészítéséről. Ellátta őt a primáshoz és a kancellárhoz szóló levelekkel is.¹⁾

A primás pedig a *lublini* gyűlésben épen aznap, szeptember 23-án fejtette ki,²⁾ hogy az interregnum kimondása és az új választás elrendelése ilyen körülmények közt nem volna helyes. Elég, ha mostan csak a közbiztonságról gondoskodnak s ha szükséges, nemesi fölkelést rendelnek el, sőt, ha lehet, a koronai sereget is fölhasználják.

Szeptember 25-én *Golovkinhoz* irt jelentésében³⁾ *Nedeczky* erről a határozatról nem tesz említést. A mint írja, a czár és a fejedelem érdekében eleinte a legjobb sikerrel tárgyalt. Azonban ott egyszerre az a csodálatos hír terjedt el s mindjobban hitelre talált, sőt magyarországi titkos tudósítások is megerősítették, hogy a svéd sereg teljes erővel *Lengyelország* felé fordult s több mint bizonyos, hogy a svéd király olyan békét kötött az Ausztriai Házzal, melynek értelmében ez titkon nem barátja, hanem ellensége lesz a czárnak, nyíltan azonban teljes udvariassággal viseltetik iránta. Mindezt pedig azért teszi, hogy *Rákóczival* a czár valamely szövetséget, különösen védő- és dacszövetséget ne köthessen. *Nedeczky* tehát tanácsot kért *Golovkintól*, Varsóba

¹⁾ Levele *Belzycéből* a fejedelemhez, szeptember 24. Arch. R. V. 450—451.

²⁾ Europ. Fama, 1707. LXXI. 831.

³⁾ Latin eredetije a moszkvai áll. lt.-ban.

térjen-e vissza, Breszlitovszkba menjen-e, vagy inkább Lublinban maradjon?

Négy nap mulva újból jelentette neki,¹⁾ hogy a lengyel és litván főurak és vezetőemberek nem tanúsítottak a legkisebb nehézséget és bizalmatlanságot sem a cárnak a közjóra irányuló törekvéseivel szemben. A hogy észrevette, az ország érsekprimása, továbbá *Denhoff* mecsnyik, *Szembek* kancellár, *Pocsy* kincstartó, *Vollovics* litván marsall és sztaraubovi sztároszta, *Bieczanszky*, legfőképen azonban a kujáviai püspök: mindnyájan a csár részén vannak. Aggasztja azonban, hogy a katonaság és a nemesség, vagyis a slachticz, rettenetesen zúgolódik és nincs jóindulattal. Nagyon panaszkodik, hogy háború idején, mikor a svéd a csár és a szövetségzett köztársaság ellen nyomul, a muszka, kozák és kalmük katonaság mégsem tart rendet és fegyelmet, hanem a csár híveinek jószágaiban tetszése szerint kihágásokat, zsarolásokat, sanyargatásokat követ el, a mi nem a hűség megtartására, hanem inkább lázongásra ad alkalmat. Ez pedig minden okos ember ítélete szerint onnan van, hogy az egész német nemzet (mely semmiesetre sem akarja és óhajtja az orosz nép és császárság haladását), erre részrehajlásból, titkos irigységből az orosz seregben szolgáló német tisztekkel bujtogatja a katonaságot. Nedeczky jónak látná tehát, ha az egész katonaságot rendben, fegyelemben tartanák, mert Lengyelország nyomorult népét, mely nélkül a katonaság egy országban sem élhet, csak így lehet megnyerni a sereg és a csár számára; sőt, mi több, ez magának a mindenható Istennek is tetszenék és akkor a csár a jövőben kétségtelenül győzni fog ellenségein. A népnek, vagy inkább a gyalogkatonáknak, a közlengyeleknek megnyerésére és föllelkesítésére nagyon jó volna, ha minél előbb egy kis pénzt osztanának ki köztük s megbízható embereket tartanának a lengyel seregben, a kik azt arra lelkesítsék és buzdítsák, hogy hűtelen ne legyen a csár iránt. Itten és Lengyelország más helyein, a menyire tőle telik, Nedeczky ezt maga is megteszi, mert látja, hogy Ausztria csak hamis és színes, de semmiesetre sem őszinte barátja a cárnak s megjövendőllheti, hogy ez rövid időn ki fog tűnni.

¹⁾ Nedeczky Golovkinnak, szeptember 29. Eredetije a moszkvai áll. lt.-ban.

Mire *Nedeczky* levele Varsóba érkezett,¹⁾ XII. Károly már tíz napja a Visztulánál, Slupzenál állott, a hol épen aznap, október 8-án borzalmas halállal végeztette ki *Patkul* Reinhold János orosz tábornokot. Ez a tábornok a mult esztendőben egy Szászországban álló orosz ezredet átengedett a császárnak, hogy azzal a magyarok ellen harcoljon. XII. Károly azonban nem e miatt, hanem mint hazaárulót, mint orosz szolgálatba állt livlandi svéd nemest végeztette ki. De saját kancellárjáról, *Piperről* is beszélték, hogy azért birta rá urát Lengyelország újabb megtámadására, mert az angolok és a hollandok megvesztegették. Hiszen ha Szászországból egyenesen a császár ellen fordul, nemcsak Francia- s vele Magyarországot, hanem saját országa nagyhatalmi állását is megmenti vele. A csár, hogy ezt a fordulatot megkönnyítse s ez idő alatt ő maga Lengyel- és Magyarország ügyeit rendezze, a magyar koronát pedig a bajor választónak megszerezze, tizenkétszetei fegyverszünetet ajánlott neki. Mikor azonban megtudta, hogy egyenesen ellene és a lengyelek ellen készülődik, elfogadta az orosz haditanács javaslatát, hogy ne várja meg Lengyelországban, hol Szaniszló pártjára támaszkodhatik, hanem maga után csalja Oroszországba és ott tegye tönkre. Azonban a hazatérés elhatározása következtében megszünt az a remény is, hogy az orosz-magyar szövetség föltételeit végre lehessen hajtani. A svéd hadak biztosítanak Szaniszló lengyel királyságát s Kelet teljesen lengyel hegemonia alá kerülne, ha utat nyitnának *Szobieszky* Jakabnak, hogy Péter helyett ő legyen a csár.

Mikor *Bercsényi* szeptember 19-én Varsóból hazaindult, a svédek benyomulásáról még nem tudtak biztosat. Egy-két nap mulva a lengyel táborban *Szieniavszky* nagy hetmantól azt hallotta s ezt újtáiban a Szentiványi tudósításai is megerősítették, hogy a svédek Szilézia felől már a Censtochow és Sieradz közt levő Wielunig portyáznak, mire az órálló muszka hadak észak felé Kálisig húzódtak vissza. Varsóból az orosz már útnak indította a nagy ágyúkat, de maga *Mencsikoff* még ott van a hadakkal. Ezt ugyan *Szieniavszky* nem írta meg, de *Bercsényi* elhitte,

¹⁾ A rajta levő orosz jegyzet szerint október 8-án (régii naptár szerint szeptember 17-én).

mert még Varsóban tudta, hogy a svédek megmozdulásának hírére az oroszok így tesznek. »Immár ez az Isten dolga« — írta a fejedelemnek; ¹⁾ — de megnyugtatta, hogy körülbelül úgy járt el föladatában, a hogy azt — leveleiből ítélve — maga a fejedelem is óhajtotta. Lehet, hogy kifejezéseiben mélyebbre hatolt, mint a fejedelem kívánta volna, de ezeknek módosítására már akarva sem térhetett vissza Varsóba; remélte azonban, hogy *Klobusiczky*, a ki az iratokat magával viszi, hamarabb járván, még az ő hazaérkezése előtt megnyugtathatja Rákóczit. Nem írt tehát külön a császár elmeneteléről s más körülményekről, a mikről már különben is tett jelentést. ²⁾ Csak azt adta hozzá, hogy *Szieniávszkyné*, a ki — ura beleegyezésével — megigérte, hogy 23-án Bercsényit követni fogja, most Szentiványitól megizente, hogy dissenteriaja miatt nem jöhet. »Inkább hiszem, sueceria: svéd betegség az« — jegyezte meg Bercsényi, helyesen gyanítván, hogy a hercegné az oroszok jelöltjének, Rákóczinak, nem akar szembetűnő szolgálatot tenni akkor, mikor a svédek az oroszok ellen indulnak.

Október 2-án délelőtt *Klobusiczky*, délután pedig *Rádai* is megérkeztek Sárospatakra, hol akkor a fejedelem időzött s az orosz-lengyel ügyek állásáról azonnal jelentést tették neki. ³⁾ *Klobusiczky* már másnap tovább ment Eperjes felé, a fejedelem pedig udvara egy részével október ötödikén Ungvárra kocsizott, de előre küldte *Sibirik* Miklóst, hogy a Varsóból szerencsésen hazaérkezett főtábornokot nevében köszöntse. Bercsényi Ungvárról félmérföldre ment a fejedelem elé, a ki szívesen üdvözölte őt, saját hintójába ültette s vele együtt vonult be Ungvárra, Bercsényi várába. ⁴⁾

¹⁾ Belyezéről szeptember 24. Arch. R. V. 451.

²⁾ U. o. 451.

³⁾ Beniczky naplója. Rákóczi-tár, I. 49—50.

⁴⁾ U. o. 50—51. Rákóczi emlékiratai, 237.

IX. A ratificatio.

Bercsényi orosz követségének sikerével a magyarok nem igen voltak megelégedve. ¹⁾

Október 6-án a fejedelem senkit sem fogadott, mert egész nap Bercsényivel tanácskozott. Másnap a lengyel és az orosz futárok leveleire adott választ, 7—10 közt pedig megint Bercsényivel tárgyalt s a dologban annyira elmélyedtek, hogy pl. 8-án még az udvari ebédnél sem jelentek meg. ²⁾ Abban állapotok meg, hogy a pontozatok közé még ennek a kettőnek fölvételét is kívánják: ³⁾

»1. Ó csári felsége a fenséges fejedelmet méltóztassék úgy Erdély fejedelemségében, mint Lengyelország földjén minden módon megoltalmazni s abban az esetben, ha, bizonyára csak későbbi időkben, Erdély rendjeinek egy része ó fenségének örököseit, a másikat pedig, pártoskodás következtében, valaki más választana fejedelemnek, őket ezekkel szemben a fejedelemségben megvédeni szíveskedjék.

2. Hogyha pedig a balsors a fenséges fejedelmet — mit Isten távoztasson — mindakét országból kiüldöznék, ó csári felsége neki és örököseinek a maga birodalmában menedéket adjon és eltartásukra néhány ⁴⁾ ezer tallér havi segélyösszeg fizetésére kötelezze magát; sőt ebben az esetben a fejedelem örököseit is hasonló önzetlen jótékonyságban részesíteni méltóztassék és mindakét pontnak megtartására az örökségébe lépő uralkodókat is kegyesen kötelezze.«

Kivánsága teljesítésében bízva, a fejedelem Ungváron a varsói szövetségi szerződést október 10-én aláírta. ⁵⁾ Ennek a

¹⁾ Bécs, 1707 október 19. Medows Harleynak. Simonyi, III. 344. Rákóczi emlékiratai, 236—237.

²⁾ Beniczky naplója, 51—52.

³⁾ Kelet és aláírás nélkül a moszkvai áll. levéltárban, a fejedelem által aláírt szerződés másolatához csatolva.

⁴⁾ Ezen szó helyén pontok állanak.

⁵⁾ 1707 október 10. Ungvár. Eredetije Rákóczi sajátkezű aláírásával és papírossal fődött veres viaszba nyomott pecsétével a moszkvai állami levéltárban.

hírével és egyéb tudósításokkal egyik lengyel futárát másnap az orosz csárhoz küldte Litvániába, kökényesdi *Vetésy* Lászlót pedig, a bajor választófejedelem mellé-rendelt residensét, utasításokkal látván el, ő maga hazaindult Munkácsra, hova — Leleszen át — másnap érkezett meg.¹⁾ Ekkor már — október 12-én — Bercsényi is tudatta *Golovkin* kancellárral,²⁾ hogy a fejedelem szívesen fogadta a csárnak s a kancellárnak iránta megmutatott jóakarátát s megerősítette a varsói szerződést. Együttal biztosította, hogy azt a residenst, a kinek ideküldését az orosz udvar bizonyára nem mulasztja el, a fejedelem szívesen fogja látni. Október 13-án a fejedelem sajátkezű levélben küldte meg a csárnak a megerősített varsói szerződést s kérte, hogy ő is írja alá és küldje el a neki járó példányt.³⁾ Bercsényi követségének eredményét őszintén közölte *Des Alleurs* marquis-val is, a ki azonban azt hitte, hogy a főtábornok csak ámitgatja a fejedelmet és a szövetségről nem valami kedvező tudósítást küldött a versaillesi udvarnak.⁴⁾ Október 13-án azonban a fejedelem kiadta *Vetésy* számára az utasításokat,⁵⁾ a melyek ezzel a szerződéssel szorosan egybefüggtek.

Utasításai értelmében *Vetésy*nek figyelmeztetnie kellett a bajor választót, hogy a fejedelmet a csár megfenyegette arra az esetre, ha a lengyel koronát nem fogadná el. Azt a veszedelmet, hogy a csár a császárral szövetezzék, csak úgy kerülhette el, hogy a lengyel korona elfogadása és az orosz szövetség megkötése ügyben tárgyalni kezdett a csárral, ki erre ismételve felszólította. *Vetésy*, a ki Bercsényi követségével együtt járt a csárnál, ezekről a tárgyalásokról a választót felvilágosíthatja; s megmondhatja, hogy királyválasztás esetében a lengyel urak csakis Rákóczit akarták látni a trónon. Rákóczi azonban sohasem vágyott a lengyel koronára, különösen ezekben az időkben, mikor legfőbb gondja hazájának felszabadítása volt. Sőt teljeshatalmú követeit megbizta,

¹⁾ Beniczky naplója, 52. Beniczky naplójának ezen följegyzésében mindamellett sem kételkedhetünk, hogy *Vetésy* utasítása és Rákóczinak a csárhoz intézett sajátkezű levele, melylyel a szövetségi szerződést megküldi, október 13-án Ungvárról kelt. Alkalmasint azért, mert a fejedelem akkorra tüzte ki követi indulásának idejét.

²⁾ Eredeti latin levele a moszkvai áll. levéltárban.

³⁾ Rákóczi eredeti latin levele u. o.

⁴⁾ Rákóczi emlékiratai, 237.

⁵⁾ Francia szövege Fiedlernél, I. 295—304.

vegyék reá a czárt, hogy a békét többre becsülje a bizonytalan háborúnál, a mint ő maga is többre becsüli a köztársaság javát annál az előnyél, a melylyel megválasztása járna. A csár azonban azt hitte, hogy Rákóczi addig halogatja a választást, míg az, a svédek benyomulása következtében, fölöslegessé válik. Erőltette tehát a dolgot, míg Bercsényi okossága következtében bele nem egyezett, hogy várjanak vele addig, míg követe, gróf *Tournon*,¹⁾ vissza nem tér Franciaországból; mert nincs oka, hogy megsértse a svéd királyt, ki a választást megelőző béke értelmében Szaniszlót könnyen megtarthatja a trónon.

Tudja a fejedelem, milyen zajt csapnak a francia ministerek ellene, azt állítván, hogy ez a tárgyalás sérti a francia király érdekeit; holott épen ezzel érte el, hogy a csár többre becsüli a francia király és a bajor választó barátságát a császárnál, a kinek segítésére Sziléziába a svédek ellen induló hadait vissza is rendelte. A csár mindenestre kereste a francia király barátságát és közbenjárását azóta, hogy Ágost király lemondván a vele kötött szövetségről és a lengyel koronáról, a háború terhe egészen az ő vállaira nehezedett. A békét többre becsülte dicsvágyánál; de Szaniszló választását abból a szempontból tekintette, hogy Lengyelország szabadsága a király szabad választásán alapul. Kész is lett volna Szaniszlót elismerni, ha választását az egész köztársaság elősmeri, a mi csak abban az esetben történhetnék meg, ha Svédország elfogadná a francia közbenjárást. Beleegyezett, hogy ennek kieszközlésére Rákóczi végső kísérletet tegyen; de ha ez sem sikerül, követeli az új választást s azzal ijesztgeti Rákóczit, hogy ha a koronát akkor sem vállalja el, a császárral szövetezzék ellene.

Ezek a körülmények kellemetlenek Magyarországra, a bajor választónak magyar királylyá való megválasztására és Rákóczi saját személyére nézve; de ha a választó egész erejével fog hatni a francia királyra, akkor a bajt elmellőzhetik. Sőt megnyerhetik a csárnak azt az ígérteit is, hogy ha a francia és a bajor a svéd-orosz békét kieszközli, a csár föllép érdekekben a császár ellen s reméli, hogy békére kényszerítheti. El kell ösmerni ennek nagy előnyeit, de azt a szinte kikerülhetetlen veszedelmet is, mely Rákóczit éri, ha nem fogadja el a választást. Azonban mindezt elháríthatják. Semmi esetre sem áll a francziának és a bajornak érdekében, hogy megsértsen egy olyan hatalmasan fölfegyverzett közbenjárót, a milyen a csár s hogy oly veszedelmes ellenséget szerezzen, a milyen a svéd király. Legjobb volna tehát, ha a francia király és a bajor választó követet küldenének a csár udvarába, a ki érintkezésbe lépne a svéd udvarhoz küldendő követtel. A csár udvarából nyert

¹⁾ Ennek, részben a *Vetésy*vélelgező utasítása Fiedlernél, I. 304—308.

értesítések alapján azt hiszi, hogy így könnyebben megoldanak azokat a nehézségeket, a mik Szentpétervár és vidéke ügyében mutatkoznak, s a mik a czár egyedül akadályozzák a tárgyalásokban. Talán ezt is el lehetne intézni, ha a czár más egyenlőértékű területet adna érte a svéd királynak. Az ottan épített kikötőre (Kronstadtra) nézve abban lehetne megegyezni, hogy hadihajókat ott a czár ne tartson. Ezzel a két ponttal a francia és a bajor egy veszedelmes háborút hárihatnának el.

Ha erre a svéd király abból az okból sem hajlik, hogy mostan kell letörnie az orosz hatalmat, mielőtt serege a behozott fegyelem és rend következtében megerősödnék, ezt a kellemetlenséget azzal a biztosítással lehetne elkerülni, hogy a bajor választó mint magyar és Rákóczi mint lengyel királyok, sőt szükség esetében a török is kezeskednek a svéd király biztonságáról. Ez a három hatalom a svédekkel egyetemben több mint elegendő a béke biztosítására és a czár hatalmának korlátozására. Ha mindezek a feltételek és javaslatok sem indítják békére a svédet a czárral, akkor arról kell gondoskodni, hogy fegyverét a császár vagy a czár ellen fordítsa. Az első esetben ezt nem a francia király érdekében tenné, mert ezt legjobban az ajánlott módon, vagyis úgy mozdítaná elő, ha kibékülne a czárral és szövetségnek vele a császár ellen. Talán azért is hajlanék rá, hogy vallása érdekében harcoljon s annak javára kössön békét. Remélhetőleg nem szab olyan kemény feltételeket, hogy megsértse vele Franciaország vallásos érületét, s hogy azt a látszatot keltse, mintha Franciaországot a kath. vallás érdekei ellen akarná fölhasználni.

Ha pedig a svéd a közhit szerint a császárral szövetségzik, semmi sem tarthatja vissza a francia királyt és a bajor választót, hogy a czár mellé álljanak, mert ebben az esetben a svéd király nem lehet ellenök, s a bajor választó támogatására hadakat küldhetnek Magyarországra.

Minthogy nem ismeri a francia udvar és a bajor választó kabinetjeinek a svéd királylyal folytatott titkos tárgyalásait, nem tudja, miként vehetik rá a svéd királyt a lengyelországi új választásra s arra, hogy ha Rákóczi lesz a király, Szaniszló beérje Nagy-Lengyelország egy részével s a királyi címmel. De jól tudja, hogy ez a király dicsőségére válnék s a választó magyar trónját biztosítaná. A magyarok a bajort annál szívesebben választják királylyá, mentül inkább óhajtják, hogy Rákóczi legyen a lengyel király; minthogy a lengyel köztársasággal unióban szeretnének élni.

A svéd király vagy egész erejével, vagy annak egy részével veti magát a czárra. Az első esetben Oroszországba teszi át a háború színterét, következképen támadása nem használ Franciaországnak, de eltávózása nem akadályozza meg a bajort, hogy bejőjjön Magyarországra. Ha pedig seregének egy részével megy Lengyel-

országba, akkor ezt vagy azért teszi, hogy kedvezzen a francia királynak, vagy hogy titkos terveit folytassa. Az első esetben nem gátolja a bajornak kijövetelét; a másodikban pedig a czár segítségével mindig javára válik a francia királynak, mert meggátolhatja, hogy a svéd király az egyetemes béke tárgyalása közben külön békére lépjen.

Vetésy utasításának többi része a választási feltételekkel ösmertette meg a bajor választót, kinek trónrajutását ugyanakkor *gróf Tournon* utasításában is kívánatosnak tartotta. Hivatalosan jelentette be megválasztásának szándékát a francia udvarnál. Azonban hangsúlyozta, hogy ezt a választást meg kellett előznie a czárral kötött szövetségnek. A francia ministerek, kik azt sem tudták, miről van szó, ezt úgy tüntették föl, mint a király érdekeit sértő cselekedetet, holott az egyedül a francia király, az északi hatalmasság és természetesen Magyarország javára szolgál. A francia király már *Des Alleurstól* értesült az első ajánlatról, melyet a czár a lengyel korona elfogadására nézve tett, egyben azzal fenyegetvén meg, hogy ha el nem fogadja, a császárral szövetségzik. A követnek Versaillesban is ki kellett fejtene, hogyan akart szabadulni Rákóczi az ajánlattól. Hivatkozott hazája s az erdélyi fejedelemség iránt vállalt köteleességeire, mik miatt újabb gondot nem vehet magára; s hivatkozott arra, hogy ez a választás újabb bajt hozhat Lengyelországra, a melynek romlását semmiesetre sem akarja. Adja elő, hogy följánlotta közbenjárását a svédek és az oroszok kibékkítésére s hogy ez utóbbiak őt erre föl is kérték. Irt tehát a svéd királynál levő francia követnek, *Bezenválnak*, hogy előterjeszsze a czár szándékát s kérje pártfogását, ha a lengyel korona visszautasítása miatt a czár őt megtámadná. Mielőtt azonban a svéd király kétes válasza megérkezett volna, ismét eljött a czár követe, még pedig a lublini tanács követével együtt s a korábbi fenyegetés kíséretében ajánlta fel a koronát. Egyrészt tehát, mivel a svéd király álláspontját nem ösmerte, másrészt pedig mivel a svéd király nem akart eleget tenni az őseivel szemben Svédországot mint szövetségest kötelező feltételeknek, nem utasíthatta vissza a koronát; hiszen a czár mellett levő követőtől tudta, hogy a czár különben a császárral szövetségzik s hadait Magyarország ellen küldi, mielőtt a svéd király kimozdulhatna Szászországból.

Miként kötött azután szövetséget a csárral, azt Tournonnak egészen Vetésy utasítása szellemében kellett kifejtenie.

Az orosz-magyar szövetség aláírt példányával *Duversier* lengyel szolgálatban álló francia kapitány s a fejedelemnek egy *Volni* nevű oláh postása indult Nedeczkyhez,¹⁾ a ki akkor még Lublinban tartózkodott,²⁾ de október 15-én már Briscében nyugtalankodott, hogy a ratifikált szerződést még nem kapta meg. A fejedelem nem vádolta magát a késedelemért, mert szigorúan ragaszkodott a szerződéshez; de úgy vélte, hogy kevés gyümölcsöt veheti annak, ha az orosz mindig hátrálásra gondol. Az oroszok hátrálása és a svédek előnyomulása következtében a francziákhoz küldött követe is csak lappangva járhatott Lengyelországban s így a fejedelem nem akart felelni azért, ha késedeleméből valami fogyatkozás következik.³⁾ Október 28-án meg is hagyta *Nedeczkynek*,⁴⁾ hogy tudta és külön utasítása nélkül semmiféle új tárgyalásba ne bocsátkozzék az oroszokkal és a lengyelekkel, mert biztosítja, hogy azt nem hagyja jóvá. Legszorgalmasabb gondja arra legyen, hogy mindent arra az időre halasszon, a mikor megérkezik a francia udvar válasza; ezért pedig gróf *Tournont* már akkor elküldte Versaillesba, a mikor neki is beküldötte az orosz-magyar szerződés ratificatióját. Ha *Nedeczkyt* az orosz ministerium egyáltalán nem akarja megtartani, akkor, mivel őt tulajdonképen úgyis a lengyel köztársasághoz küldte követnek, el ne távozzék a lengyel táborból. Az ottlevő urakat úgy hangolja, hogy minden a mostani állapotban maradjon mindaddig, míg — a francia válaszhoz képest — a fejedelem parancsolatát veszi. Adja tudtára a csárnak, hogy október 24-én érkezett levél szerint Szaniszló király emberét a portán nagyon kedvesen fogadták. A porta kötelezte magát,

¹⁾ Ennek idejét a fejedelem (Arch. R. II. 126.) «circa 7-mam 8-brisc» teszi, a mi — ha kivételképen nem ó-naptár szerint keltezett, — mindenesetre hiba. Beresényinek október 12-én s magának Rákóczinak október 13-án kelt s már említett levelei előtt *Duversier* és *Volni* nem indulhatott el. *Duversier* a fejedelem csak november 13-án írt levelében nevezi meg. Arch. R. II. 136.

²⁾ Október 11. Onnan írt a fejedelemnek. Arch. R. II. 119.

³⁾ A fejedelem *Nedeczky*hez november 5. U. o. II. 126.

⁴⁾ Levele Arch. R. II. 119—120.

hogy tárgyalni akar a svéd királylyal, követét várja s a háborúra készül. Jobb volna tehát, ha a császár megelőzné a ministereket. Ne bízzék a törökben, a ki talán eddig sem volt jóakarója, de hogy ezután mi lesz, ő tudja. A svéd-török érintkezést különben a moldvai és a havasalföldi vajdák gátolhatnák meg, ha igazak akarnak lenni a csárhoz; hiszen a futárok az ő földjükön keresztül járnak-kelnek. Maga a svéd, a lengyelországi hírek szerint, Thorn felé takarodik, de szándékát nagyon titkolja.

Kevéssel ezután kapta Rákóczi *Nedeczky* jelentését,¹⁾ mely szerint a «német» a császár futárjával oly hamisságokat ízen, hogy a császár és Ágost király már is tiltakoztak a svéddel kezdett tárgyalások ellen, s hogy a császár bízni látszik az ő segítségökben. A fejedelem november 5-én megbízta tehát *Nedeczkyt*,²⁾ hogy — a mit azóta talán meg is tett, — mindezeknek hihetlenségéről győzze meg a moszkvai udvart.

Jelentse ki, hogy ilyen híresztelések csak a béke gondolatától akarják eltéríteni a császárt s rá akarják venni, hogy jobban bízzék a császárral és Ágostban, mint a Rákóczival megkötött s a francziával és a bajjossal megkötött szövetségben. De hiszen a svédnek egy része még most is benn lévén Sziléziában, akarva, nem akarva, be kell fejezni a tárgyalást; figyelmeztesse az oroszokat Ágost király példájára, a kit hasonló ígéretekkel és béketervekkel vontak el a francziák barátságától, hogy azután benne hagyják a sárban. A bécsi udvar is utolsó mérgét ontja a magyarokra, látván, hogy Lengyelországból a császár hadainak távozása következtében segítséget nem várhatnak, Szilézia felől pedig a császár hadainak egy része Lengyelországon át tört Magyarországra. *Nedeczky* a csárnak és a lengyeleknek bőven elmondhatja, hogy a németek merészségét Rákóczinak a csárhoz való őszinte vonzalma okozhatta; mert ez a vonzalom bántja a svéd királyt, a ki Szaniszlóval egyetemben ezért adott nekik szabadságot, hogy Lengyelországon át támadjanak a magyarokra. Rákóczi tehát a most kötött szövetség 6. pontja értelmében segítséget kér a császártól, a ki a lengyel köztársasággal együtt különben is tiltakozhatik az ellen, hogy a császár az ő hírek és akaratuk nélkül mer hadakat átküldeni Lengyelországon. Reméli, hogy ezt nem is hagyják szó nélkül. Vissza kell hívni azokat a lengyel hadakat is, a melyeket a császár érdekében *Szeinyarszky* vezet és a nagybetman küld Magyarországra; mert ha a fejedelmet nem segítik s az országot zavarba ejtik, nem

¹⁾ Brisce, október 15. Arch. R. II. 126.

²⁾ Levele Arch. R. II. 126—128.

kívánhatják tőle, hogy a lengyel trón elfoglalása végett hazáját árván hagyja. Ő ugyan néhány nap mulva személyesen megy a betörők ellen; ¹⁾ de reméli, hogy ha a császár nem akarja is beküldeni a maga hadait, legalább Szeniavszky küld néhány ezredet a szköljei vagy homonnai hágó felé s Lubomirszky szepesi sztarosztát eltölti attól, hogy a betörőkhöz csatlakozzék. Idáig is csak Szeniavszky és felesége biztatása következtében hitt Lubomirszkynak; ha nem hitt volna, most nem tartana ellenségeskedésétől.

Az oroszokkal való barátságának következtében őt most három felől szorongatják. Alapjában ingatják meg azt a szövetséget, a melytől a lengyel köztársaság majdnem egyedül remélhetette szabadságának megtartását, mely Magyarország szabadságának elvesztésével bizonyára füstbe megy. Úgy látszik, a svéd király is így gondolkozik; különben hogyan egyezett volna bele, hogy seregének lengyel része Magyarországra menjen, ha előre nem látja, hogy a császár nem segíti meg a magyarokat? A császár pedig éppen úgy megcsalhatja a czárt, mintahogy most megcsalja a svédet. Ha a császár vagy a hetman mégis rászánja magát a segítség megadására, Nedeczky úgy intézte a dolgot, hogy ezt oly czímen adja meg, hogy hadainak beküldésével a császár megsértette a lengyel köztársaság jogait, a melyeknek védelmét a császár a szövetség erejénél fogva magára vállalta. A jó barátság és a jó szomszédság különben is magával hozza, hogy egyik szomszéd megoltalmazza a másikat egy harmadiknak betörése ellen. Ha ilyen ürügy alatt küld segítséget, Rákóczi úgy, ahogy bizonyos okokból maga a császár kívánja, titokban tarthatja a megkötött szövetséget. A segítőhad a tizenhárom szepesi városban 6000 emberből állhatna, de kevesebb is jobb a semminél. Fődolog, hogy idővesztés nélkül jöjjön s a fejedelem idején tudhassa, merrefelé veszi útját.

A szepesi betörés híre valótlannak bizonyult, de a ratificatióval beküldött Duversier kapitány megint rossz híreket hozott Lengyelországból. ²⁾ Duversier Varsóig ment, de ott nem találván Nedeczkyt, október 31-én a ratificatiót jó alkalmatossággal küldte utána Brescébe ³⁾ s elősmervényt is hozott annak kézhezvételéről, miről ő maga november 12-én vagy 13-án már személyesen tehetett jelentést a fejedelemnek. Együttal azt a szomo-

¹⁾ Erre azonban nem volt szükség, mert november 11-i levele szerint kitünt, hogy «Lubomirszky hada nevezete alatt» csak 60 német jött a határig (Arch. R. II. 134.); sőt november 8-án már tréfálkozott (II. 130.) «a kézmárki havasok nagy hírű fiadásáról és az egerecske szüléséről».

²⁾ A fejedelem Bercsényihez 1707 november 13. Arch. R. II. 136—137.

³⁾ Nedeczky a czárhoz, kelet nélkül. A moszkvai áll. levéltárban.

ruságot tudatta a fejedelemmel, hogy Szeniavszkyné halálosan beteg. A fejedelem attól félt, hogy halálával dolgai hátramaradást szenvednek. Hiszen a beteg hercegnő most is azt izente, hogy Ágost királylyal Menciaikoff tárgyalásokat kezdett Lengyelországba való visszahelyezése iránt s a tárgyalásokba a császárt is bevonták. A fejedelem ugyan nem adott ennek hitelt, de valószínűtlennek sem tartotta. «Akármint legyen — szolt ¹⁾ — nem sokat törődöm vele, mivel az országok dolgait úgyszólván csak Isten szokta kormányozni.» Egyébiránt Szaniszló király a Varsóban betegen fekvő hercegnőt 150 oláhval váratlanul elfogatta ²⁾ és Lowiczba vitette, hogy urát, ki helyett a kijevi palatinust nevezte ki főtábornokká, így kényszerítse az oroszokkal való szakításra. Szeniavszky azonban kijelentette, ³⁾ hogy még állhatatosabban megmarad a confederatio mellett és semmiesetre sem teszi le a haza és vallás szabadságáért fölvett fegyverét.

Rákóczi erről még nem tudott, mikor november 14-én búcsúkihallgatáson fogadta Rádas Pált, ⁴⁾ kit XII. Károlyhoz küldött, hogy kimentse Bercsényi orosz követségét. Együttal arra kérte a királyt, hogy Erdélyt olyanformán vegye védelmébe, mint Sziléziát, mert a münsteri (westfáli) béke 17. pontjának 10. és 12. cikkelye mindakettőre vonatkozik. ⁵⁾ Az orosz szövetség okiratát azonban már akarva sem lehetett volna visszaküldeni, mert Minszkból elküldték aláírás végett a császár udvarába, hová november 16/27. meg is érkezett. ⁶⁾

¹⁾ Arch. R. II. 137.

²⁾ Varsói tudósítás, november 11. Cursor, 96. sz. Europ. Fama, 1707., LXXII. 885.

³⁾ 1707 december 17-én a koronai sereg kotoján, vagyis haditanácsában. Fama, 1708. LXXIV. 46., 136.

⁴⁾ Beniczky naplója, 64.

⁵⁾ Meadows Harleynak, Bécs, december 6/17. Simonyi, III. 351. Azonban december 10/21-én (u. o. III. 356.) helyreigazította ezt az állítását, mely nem egyezik meg a béke oklevelének szövegével. Rákóczit a svéd király nem ösmerte el Erdély fejedelmének s a béke idézett pontja Erdély és Szilézia vallásügyeiről szól; de mivel Erdély csakugyan fel van véve a békébe s Rákóczi oly tekintélyes embert küldött követnek, úgy tűnt fel a dolog, mintha a király csakugyan reá vonatkoztatná a béke pontját.

⁶⁾ Jegyzet a varsói szerződés fogalmazványán a moszkvai áll. levéltárban.

Nedeczky ebből az alkalomból szívből üdvözölte a czárt,¹⁾ a ki uralkodásának oly sok és oly dicső gondjai és foglalatosságai közül szerencsésen és sértetlenül tért vissza hadseregéhez. Emlékeztette őt, hogy a varsói szerződés 17. pontjában hat hét alatt kívánta visszakapni a megerősített példányt; mivel pedig a fejedelem hiteles pecsétjével és sajátkezű aláírásával ellátott példány már megérkezett, kéri, hogy azt ratifikálni és a kívánt módosításokat elfogadni kegyeskedjék. És mivel a szövetség 14. pontja értelmében a fejedelem a czári udvarhoz állandó residenst rendelt ki s az — mint Nedeczkynek írta — egy-két hét múlva meg is érkezik, kéri a czárt, hogy ő is nevezzen ki residenst a fejedelem mellé. A fejedelem azt is kéri, hasson oda a czár, hogy a moldvai, de különösen az oláh fejedelem semmiképen se keresztesse és gátolja a fejedelem s az erdélyiek és a magyarországiak dolgait, hanem inkább jó barátságban éljenek velük, az Erdélyben levő németeknek pedig, a kik Magyar- és Erdélyország ellen harezolnak, ne küldjenek eleséget és élest. Mivel továbbá a szerbek megnyerésére maga a czár ajánlkozott, kéri a fejedelem, fordíttassa oroszra vagy szerbre a ministeriumához három példányban beküldött pátenslevelet, ő maga is intézzen hozzájuk nyiltlevelet s küldjön hozzájuk arra való embereket vagy tiszteket, kik a Száva és Dráva közt Szlavóniában s a Tisza vidékén lakó szerbeket a fejedelem pártjára hajlítsák. Pátensében, melyet saját embereivel küldene be, határozottan jelentse ki, hogy bár a magyarok minden szabadságukat és más föltételeiket megadják, ő mégis kezeskedik, hogy a fejedelem a pátenseiben megígért dolgokat szentül és sértetlenül megtartja; ha pedig a magyarok vagy szerbek közül valaki megszegné ígéreteit, a czár a maga dicsőséges fegyvereivel és hatalmával segíti meg a sértett felet s a másikat reászorítja ígéretének megtartására. A pátenssekkel küldött biztosai először a fejedelemnél jelentkezzenek, hogy biztonságukról és kényelmükről gondoskodhassék s eljárásuk módjára nézve őket utasításokkal láthassa el, hogy azután akadálytalanul mehessenek a szerbekhez vagyis a ráczokhoz. Hogy ezt annál jobban lehessen végrehajtani, a szerbek hajlandóságának megnyerésére embereivel a czár némi pénz is küldjön.

¹⁾ Nedeczky keletnélküli latin előterjesztése hat pontban u. o.

A fejedelem egyúttal a czár legbölcsebb tanácsát és kegyes segítségét kéri arra nézve, hogy Rákóczi fejedelemasszonyt, a ki most remény és kétség között él Danczkában, valami baj ne érje, ha a svéd a czárral kötött szövetségről értesülne. Járjon közbe valamiképen, hogy onnan békességben hozathassa el vagy Lengyelországnak magyarországi határaitra, vagy épen Magyarországba; a mit legkönnyebben talán a czárnak a porosz király mellett levő követe eszközölhetne ki. Örök és halhatatlan hálára kötelezné a czár a fejedelmet és az egész magyar nemzetet azzal is, ha a fejedelem Bécsben levő gyermekeinek, a két Rákóczi-fiúnak Magyarországba való szabad hazatérését kijárná. Egyébiránt a fejedelem azt kívánja, hogy az Isten győzedelmet adjon a czárnak minden ellenségén és tartsa meg épségben, egészségben.

A czár aránylag gyorsan intézkedett. Moszkvában 1707 december 10/21-én a módosított varsói szövetségi szerződést megerősítette.

X. Az orosz-magyar szövetség oklevele.

A Varsóban 1707 szeptember 4/15. kötött szövetség oklevele, a melyet Rákóczi fejedelem Sárospatakon október 10-én, Péter czár pedig Moszkvában december 10/21-én megerősített, orosz és latin eredetiből magyarra fordítva így hangzik:

Mi, Isten kegyelméből Péter Alexievics fölséges és leghatalmasabb nagyúr, czár és nagyfejedelem, az egész Nagy-, Kis- és Fehér-Oroszország autokrátora, Moszkva, Kijev, Vladimir, Novgorod és Kazán czárja, Asztrakán czárja, Szibéria czárja, Pszkov ura és Szmoleszk nagyfejedeleme, Tver, Ugoria, Perm, Vjätka, Bolgária s mások nagyfejedeleme, Novgorod, Alsó-Csernigov, Rjazan, Rosztov, Jarosláv, Bjelo-osero, Dwor, Obdor, Konda és az egész északi tájék császára, valamint Iberia (Georgia) földjének, a kartalok, gruziak, csárok és kabardok földjének, a cserkeszek és a hegyvidéki hercegeknek, valamint sok más keleti, nyugati és északi uradalomnak és földnek atyai és ősi jogon örököse, utódja, ura és uralkodója stb. czári felségünk jelen oklevelével mindenkinek, a kit illet, tudtára adjuk, hogy mivel a császári és a szent tanács ministerei: Goloukin Gábor gróf, fő-

kamarás és a Szent-András-rend lovagja, *Dolgoruky* Gergely kamarás, a fehér sasrend lovagja és rosztovi helytartó, és *Safrov* Péter belső titkár a mi parancsunkra teljes hatalommal kiküldetve tárgyaltak a fenséges *Rákóczi* Ferencz római birodalmi és erdélyi fejedelemnek s a szövötközött Magyarország vezérének kiküldöttével, tudniillik *Beresényi* Miklós gróf helytartóval, azon ország és az összes hadseregek főtabornokával és nagyságos *Zetényi Klóbusiczy* Ferencz báróval, a magyar közgazdasági tanács elnökével, *Bertóti* Ferencz felsőmagyarországi altábornokkal, *Nedeczky* Sándorral, a fejedelemasszony udvari praefectusával és *Rádai* Pál udvari tanácsossal, valamint az udvari és az erdélyi kancellária igazgatójával, a mi akaratunk szerint úgy végeztek, a hogy következik:

Először. Minthogy a lengyel köztársaság rendjeinek kérelmére Erdélyország fenséges fejedelme a czár ő felségének megígérte, hogy Lengyelország koronáját, ha a köztársaság őt szabad szavazatokkal királynak választaná, a jelen szerződés erejénél fogva elfogadja, ennél fogva viszont a czár ő felsége a köztársasággal való szövetségének kötelezettségénél fogva a szabad szavazatokkal történő megválasztása esetében Lengyelország trónján őt királyi méltóságában és tekintélyében úgy a maga, mint a lengyelek minden erejével, fegyverével, és más hadi költségével nemcsak a béke s a békés uralkodás bekövetkezése időpontjáig, hanem a jövőben is (ha ugyanis netalántán valamely ellenkező pártok keletkeznének) megtartani igéri.

Másodszor. Ő királyi felségének méltóságára nézve megígérni méltóztatik, hogy azt mindig és mindenütt tiszteletben tartja és háborúban s az országban mindent az ő jelenlétében, az ő hozzájárulásával, megegyezésével és kinyilvánított tanácsával intéz el; a fenséges czár távollétében pedig saját egész seregének legfőbb rendelkezési jogát a megválasztott fenségre bízni méltóztatik olyanformán, ahogy az a szövetséges katonaságnál szokásos.

Harmadszor. Ha a svéd a mostani hadjáratban nem tör be Lengyelországba, erre az esetre nézve mindakét szerződő fél abban egyezett meg, hogy a választást elhalasztja és e közben megkísérli, hogy a svédet francia-bajor közbenjárás mellett békére bírja; de ezt a régi naptár szerint számított szeptember

elsejétől fogva három vagy legfeljebb négy hónapnál tovább ne lehessen elhúzni. A mondott időnek leteltével, ha a dolog nem sikerül, a fenséges fejedelem a fenntebb megírtak értelmében Lengyelország koronáját minden további halogatás nélkül elfogadni köteles. A fenséges czár pedig megígéri, hogy az azon fejedelem személye iránt való szándékából vissza nem lép és a magyar nemzet iránt is barátságot tanusít.

*Negyedszer.*¹⁾ Ha a francia-bajor közbenjárás meggyűsül, vagy pedig a svédnek Lengyelországba való bejövetele megvalósul is, a fejedelem köteles a koronát szabad választás alapján elfogadni.

Ötödször. A fenséges czár a fenséges fejedelemnek megígéri, hogy lengyel királylyá választása után Svédország királyával a köztársasággal kötött szerződése értelmében ő felségének kizárása mellett semmiképen sem lép békére; viszont a fenséges czár kizárása mellett a fenséges fejedelemnek sem szabad semmiféle alkudozást folytatnia az ellenséggel.

Hatodszor. Ha a svéd Magyarországra törne, ebben az esetben ellene a czár ő felsége Magyarország rendeitől nem tagadja meg fegyveres és pénzbeli segítségét, sőt a fenséges czár segédsapatainak azon ország lakosai a szabályszerű élelmézesen kívül egyebet nem is kötelesek adni.

Hetedszer. A fenséges czár ezen szerződés első pontja következtében, ő felségének (a trónon való) megtartása érdekében pénzsegítséget ígér, melyet a választás megtörténte után fog ő felségével határozottan megállapítani.

*Nyolcadszor.*²⁾ Szeretete jeléül a czár a megválasztott fejedelemnek 5000 darab fegyvert, 500 mázsa puskaport és 100,000 tallért ígér.

Kilencedszer. A fenséges czár kegyesen megígéri, hogy a fenséges császárt Magyar- és Erdélyország szabadságának visszaadására bírja s erre nézve minden lehetőet elkövet.

Tizedszer. A fenséges czár minden lehetőet el fog követni a fenséges császárnál, hogy a fenséges fejedelemnek az erdélyi feje-

¹⁾ Fiedlernél (I. 310.) a 4. pont hiányzik, Nedeczky-nél (Nedeczky-család, 276.) megvan.

²⁾ Fiedlernél (u. o.) nincs meg, Nedeczky-nél (277.) megvan.

delemségben való megtartására ünnepiesen és forma szerint kötelezze magát. Végre minden lehető segítséget ígér ebben a tekintetben ő felségének.¹⁾

Tizenegyedszer. Végre ha a svéd sem békét nem kötne a felséges czárral, sem pedig hadait ki nem vezetné Lengyelországból, hanem a császársággal foglalatoskodva, mindenképen belebonyolódna a császári ügyekbe, ebben az esetben a szövetséges fejedelmek, tudniillik a felséges czár és a nevezett felséges fejedelem, mint egy szívvel-lélekkel megválasztott király, egyrészt a külső és belső szövetségre, másrészt pedig a nyílt fegyveres erőre nézve közös akarattal határozzanak és azt, a mi legjobbnak látszik, a nyilvános szövetségbe is belevegyék.

Tizenkettőszer. Ha (mitől Isten mentsen) a felséges fejedelemnek Lengyelország földjéről ki kellene bujdosnia, akkor a felséges czár megígéri, hogy ellátására az orosz császárságban egy tartományt, barátainak és híveinek pedig menedéket fog adni.

Tizenharmadszor. A felséges czár hadai Lengyelországon át Magyarországra mindenféle dolognak bevitelét és a vele való kereskedést megengedik.

Tizennegyedszer. Mindakét félnek szabad követet (residenset) tartania egymásnál.

Tizenötödször. Ez a szerződés a felséges czárnak a köztársasággal kötött vagy ezután kötendő szerződéseit semmiben sem károsíthatja.

*Tizenhatodszor.*²⁾ A teljeshatalmú megbízottak kivánságára a követek közül a lengyel köztársasággal a királyválasztás érdekében kötendő egyességben *Nedeczky* Sándor legyen és maradjon jelen.

Tizenhetedszer. A fentebbieket a mai naptól számítandó hat hét alatt mindakét megnevezett fejedelmi úr jóváhagyja. Mely összes előrebocsátott dolgokat a felséges és leghatalmasabb czár, a mi kegyelmes urunk, a legkegyelmesebb szent czári

¹⁾ Csekély eltéréssel Rákóczi ezt a pontot szó szerint idézi 1708 október 25. Arch. R. II. 361.

²⁾ Fiedlornél (I. 311.) a 16. pont hiányzik, *Nedeczky*nél (278. l.) megvan.

felsőség nevében nemcsak megkötöttek és érvényeseknek nyilvánítunk, hanem szentül és sértetlenül megtartandóknak is ígérünk és a jelen levelet, mint ezen ünnepiesen megkötött szerződésnek okiratát mindakét részen kölcsönösen kicserélve, saját aláírásunkkal és pecsétünkkel ellátva kiadtuk. Varsóban az ezerhétszáz hetedik évben, szeptember negyedikén. *Golovkin* Gábor. *Dolgoruky* Gergely herczeg. *Safirov* Péter.

A fentírt 13. ponthoz mindakét résznek tetszett hozzáadnia, hogy bizonyára, valamint Magyarország és Erdély lakosainak szabad kereskedés és járás van engedve, úgy viszont a fentnevezett felséges czár embereinek is az ő útlevelére erejénél fogva ugyanolyan engedélyök legyen és azoknak is, a kik Németországból vagy Németországba a magyar királyságon, vagy az erdélyi fejedelemségen át ő felsége ministereinek útlevelével mennek, zavartalan átjárásuk maradjon.

Kelt Moszkvában az Úr ezerhétszázhetedik esztendejében december hónap tizedik napján, uralkodásunknak huszonhatodik évében.
Péter.

Megegyezik az orosz eredetivel; bizonyítja *Safirov Péter*.¹⁾

Golovkin kancellár csak harmadfél hónap mulva értesítette a fejedelmet,²⁾ hogy *Nedeczky*vel a szerződést kicserélte. A fejedelem márczius 19-én kijelentette követének,³⁾ hogy, noha nem

¹⁾ Latinul a 4., 8. és 16. pont kivételével közli *Fiedler*, I. 308—312. Hét főbb ezikke, nagyon eltérő szöveggel, szeptember 21-ről (helyesebben 11-ről) francia nyelven u. o. I. 67—68. Magyarul csupán 8 főbb pontja Szalaynál, Rákóczi bujdosása, IX—XII. l. Emlékirataiban (236. l.) maga Rákóczi csak pár sorban ír róla. Az egész oklevél (de a bevezetés elhagyásával s nem mindenütt szó szerinti fordításban) *Nedeczky*nél, 276—278. l. A varsói szerződés eredeti példánya szeptember 4. (11.)-ről *Bercsényi*, *Klobusiczky*, *Berthóti*, *Nedeczky* és *Rádai* aláírásával és pecsétjeivel, latinul — s a Rákóczi által megerősített példány másolatban s utána külön lapon, kelet és aláírás nélkül még két pont a moszkvai áll. levéltár orosz-magyar oklevelei közt. Másolataik *Thaly* gyűjteményében, a Nemzeti Múzeumban. A szeptember 4/15. megállapított szövegben kiadta a *Pismja i bumagi imperatora Petra Velikago VI. 2.* kötetében, 73—80. l. (Szentpétervár, 1912.)

²⁾ *Golovkin* fogalmazványa, kelet nélkül, külön ezédulán, a moszkvai áll. levéltárban.

³⁾ Arch. R. II. 193—194.

bízik megválasztásában, mivel már a primás és más lengyel urak is átállottak Ágost királyhoz, ő el nem áll a szerződéstől, csak a császár is ragaszkodjék hozzá s ne vonja meg tőle pártfogását. Ha pedig a ratifikált szerződést Nedeczky most nem hozhatná is el, legalább a császár residensét s a császárnak a szerbekhez intézett pátenseit hozza magával. Ő maga másnap Fogarasi Talaba Mátét nevezte ki moszkvai magyar residenssé; mert, a mint mondja,¹⁾ ha még nem kaphatta is meg a szövetség ratificatióját, ragaszkodik a szerződéshez, ezzel is meg akarván mutatni mély tiszteletét a császár iránt. Azok a remények, a miket a császár a szövetséghez fűzött, mostan már meghiúsultak, mivel az Ágosthoz átpártolt urak magukkal hordozzák s bizonyára ki sem adják a lengyel koronát; de szeretné tudni az új helyzetben a császár terveit s mindenestre kéri a ratifikált példány megküldését. Szmolenszkben a császár még márcziusban biztosította Nedeczkyt²⁾ hogy a szövetség értelmében megőrzi hajlandóságát a magyar nemzet iránt s május 8. a fejedelem is úgy nyilatkozott,³⁾ hogy «mámbár a varsóviai traktátnak ideje óta igen megváltoztanak a dolgok, mindazonáltal azon végzéshez kíván alkalmazkodni». A császár június 12-én is a magyar nemzet iránt való rokonszenvére s a kötött szövetségre hivatkozott,⁴⁾ mikor *Ukrainczow* Ignatyevics Emil tanácsjegyzőt követségbe küldte Magyarországra, hogy Rákóczit a császárral való kibékülésre ösztönözze. Végső esetben, t. i. ha Rákóczi az eléje terjesztett méltányos föltételek alatt sem akarna békülni és súlyos föltételeket szabna, ki kellett jelentenie, hogy makacs és merev magatartása következtében megfosztja magát a császár jóindulatától s a császárt más politikára kényszeríti; mert neki érdekében áll, hogy a béke Magyarországon helyreálljon.

A fejedelem gyanította, hogy a császár, vagy legalább *Urbich* bécsi orosz követ most már a császárral való szövetségre gondol;

¹⁾ Utasítása a Nedeczky-család levéltárában, 395. sz. Nedeczky G. id. m. 287—291.

²⁾ Rákóczi Nedeczkyhez május 8. U. o. 1655. sz., 280. l.

³⁾ U. o. 1656. sz., 281—282. l.

⁴⁾ Orosz eredetije a moszkvai áll. lt. orosz-magyar irományainak második kartonjában. Magyar fordítása Supalától a M. N. Muzeum Thaly-gyűjteményében.

ez többet használna a bécsi udvarnak, mint a császárnak.¹⁾ Kissé fanyaron fogadta tehát a császárnak ünnepies követségét, a mely a császárnál való közbenjárást előbb *Ukrainczow*,²⁾ utóbb *Kurakin* herczeg által följánlotta.³⁾ De mikor szeptember 30-án végre *Nedeczky* is elhozta hozzá Egerbe a szerződés ratifikált példányát,⁴⁾ s hallotta, hogy a császár még mostan is sürgeti a lengyel királyságra való megválasztását, újból gondolkodóba esett, miként szolgálhatna hazájának s ha mindez idején való-e? Mert sok szólt mellette, sok ellene s nem tudott magának tanácsot adni. Különben is úgy tapasztalta, hogy a versaillesi udvarnak az orosz-magyar szövetségtől való idegenkedése, a svéd király beütése Lengyelországba s a császárnak Lengyelországból való kivonulása külső politikájának rendszerét tökéletesen meghiúsította.⁵⁾ Ellenben *Bercsényi* még egy esztendő múlva is a magyar-orosz-francia szövetség megkötésétől remélte az állapotok javulását⁶⁾ s őszintén megmondta, hogy mivel magunkban semmi reménységünk, másban senkiben sem lehet a császáron kívül.⁷⁾ A fejedelem csakugyan a császár becsületébe vágó dolognak nyilvánította, hogy megtartsa a vele kötött szerződést⁸⁾ s 1710 májusában e végből *Herbaixt* és a munkácsi püspököt,⁹⁾ az év végén pedig magát *Bercsényit* küldte követségbe a császárhoz.¹⁰⁾ *Bercsényit Dolgoruky* herczeg figyelmeztette,¹¹⁾ hogy hiában jár, mert a császár nem tárgyal sem a francziákkal, sem a magyarokkal, míg a törökökkel rendbe nem jön; *Bercsényi* mégis abban a hitben élt,¹²⁾ hogy a

¹⁾ Rákóczi Nedeczkyhez június 23. Arch. R. II. 394—395.

²⁾ Rákóczi Károlyihoz augusztus 22. U. o. II. 304.

³⁾ Beniczky naplója szeptember 22—23. Rákóczi-tár, I. 160—161.

⁴⁾ Rákóczi *Bercsényi*hez szeptember 30. Arch. R. II. 347.

⁵⁾ Rákóczi emlékiratai, 237.

⁶⁾ Rákóczihoz 1709. augusztus 7. Arch. R. VI. 256.

⁷⁾ 1709 szeptember 7. U. o. VI. 319.; és szeptember 26. U. o. 350.

⁸⁾ 1710 május 30. Fiedler, Aktenstücke, I. 178. (Il s'agissoit de son honneur de maintenir le traité fait avec nous.)

⁹⁾ Utasításuk 1710. május 30. u. o. I. 175—182. és Szalay, Rákóczi bujdosása, 4—7.

¹⁰⁾ Követségének iratai 1710 november 22. — 1711 május. Arch. R. VI. 611—724.

¹¹⁾ 1710 december. U. o. 641.

¹²⁾ 1711 januárius 6. U. o. 662.

jövőben bízva, jobb a czár mellett maradni, mint elveszni s hírét sem oltani hazánknak, mint Curtius oltá. Pár hét múlva *Rákóczit* ez a hit vitte ki Lengyelországba, hol személyesen is találkozott szövetségesével s Ágost lengyel királylyal; de a szatmári és a hussi béke után többé semmit sem remélt tőlük és az orosz szövetségtől. A czárt minden dolgában habozónak, félenknek találván, vele kezdett munkáját nem segedelmében bízva, hanem azért akarta végigüzeni, hogy semmit se mulasszon el.¹⁾ Ilyen körülmények közt a nagy tervek 1712 június 29-én Bercsényinek azzal a szomorú nyilatkozatával²⁾ végződtek, hogy mivel már a fejedelem is meg akar feledkezni a szövetségről, ő sem juttatja többé eszébe.

Azontúl pedig a külügyek intézése kisiklott a magyarok kezéből s önállóan nem köthettek szövetségeket, szerződéseket sem az oroszokkal, sem másokkal. Azért időztem hosszasan az utolsó szövetségi szerződésnél, melyben Magyarország még mint egyenlőrangú állam egyezkedett egy másik állammal. S úgy hiszem, hogy akkor, a mikor Oroszország a Romanov-ház uralkodásának háromezredik évfordulóját ünnepli, van valami tanulság annak előadásában, hogy a legdicsebb Romanov volt az első, a ki a szabadságért küzdő Magyarországot önálló államnak ösmerte el.

¹⁾ Szalay, Rákóczi bujdosása, 214—215.

²⁾ Arch. R. VII. 166.

KIK VOLTAK S MIKOR JÖTTEK HAZÁNKBA A BÖSZÖRMÉNYEK VAGY IZMAELITÁK?

ÍRTA

KARÁCSONYI JÁNOS

RENDES TAG

(FEOLVASTATOTT 1913. ÉVI NOVEMBER HÓ 10-ÉN)

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1913